

Rooms-rode coalitie en sociaal contract

De heer Mertens, voorzitter van het Nederlands Katholiek Vakverbond, zal de komende maanden een actieve rol spelen in het politieke en sociaal-economische leven van ons land. Zijn vakverbond heeft in vele opzichten een sleutelpositie. In het sociaal-economische vlak zal het vooral Mertens zijn die alles in het werk zal stellen om met het tweede kabinet-Biesheuvel tot een (begin van een) sociaal contract te komen. Niet alleen omdat hij meent dat ons land gediend is met een zekere rust in de arbeidsverhoudingen, maar bovenal omdat hij bezig is zijn bond voor te bereiden op een fusie met het NVV. Daarvoor is een stabiel sociaal-economisch klimaat van het grootste belang. Een rustige sfeer maakt het mogelijk die bonden en leden, die er moeite mee hebben afscheid te nemen van het exclusief katholieke karakter van het NKV voor de samensmelting te winnen. Situaties moeten vermeden worden, zoals dit jaar bij de metaalstaking, dat een NKV-bond en een NVV-bond elkaar in de haren vliegen. Tegen deze achtergrond is het ook begrijpelijk dat NVV-voorzitter Ter Heide zich wel kan verenigen met de positiebepaling van Mertens. Zijn problemen liggen meer ter linkerzijde (Industriebond NVV). Beide voorzitters worden met hetzelfde probleem geconfronteerd, namelijk de zelfstandige koers van sommige aangesloten bonden zó te beïnvloeden dat deze het streven naar verregaande samenwerking niet doorkruisen.

De afsluiting van een sociaal contract wordt daarnaast bevorderd door het bestaan of, in ieder geval, het ontstaan van een regering die kan rekenen op een comfortabele meerderheid in het parlement. Een regering dus die steunt op een brede basis, d.w.z. een basis die qua samenstelling de politieke kleuren vertegenwoordigt die ook in NKV en NVV zijn terug te vinden. Dit kan, uiteraard, niets anders betekenen dan een coalitie waarvan de PvdA en de KVP de belang-

rijkste steunpilaren zijn. Mertens pleit voor zo'n grote coalitie. Alleen een stabiele regering is een serieuze partner voor het afsluiten van een sociaal contract. Om de KVP daar op voor te breiden, is het wel noodzakelijk de onderhandelingen met het kabinet-Biesheuvel serieus aan te pakken; gezien de beperkte tijd zou het inmiddels gevormde rooms-rode kabinet de onderhandelingen kunnen afsluiten.

Dit lijkt mij het scenario voor de komende maanden. Het is zeer de vraag of deze opzet zal slagen. In eigen kring zullen de voorzitters van de vakcentrales de nodige weerstanden moeten overwinnen. Het zal niet meevallen de meer militant ingestelde bonden in het gareel te houden. Lukt dit wel, dan zijn er aan het politieke front nog de nodige moeilijkheden te overwinnen. De debatten die een paar weken geleden in de Kamer zijn gehouden n.a.v. de kabinetscrisis, hebben mij niet de indruk gegeven dat de PvdA en de KVP naar elkaar toe zijn gegroeid. De beleidsvoornemens van de regering, waaraan de KVP zich conformeerde, komen nauwelijks tegemoet aan de eisen die de vakbeweging heeft gesteld. Het kan zijn dat de regering-Biesheuvel zich op deze wijze een onderhandelingspositie tegenover het georganiseerde bedrijfsleven heeft geschapen. Zij zou, in die opvatting, bij de onderhandelingen over het sociaal contract een deel van haar beleidsvoorstellen (btw-verhoging, inflatiecorrectie e.d.) kunnen intrekken. Veel redenen om dit te veronderstellen zijn er overigens niet. Nog minder redenen lijken er dan te zijn voor de opvatting dat de rooms-rode samenwerking in het nabije verschieft ligt. Daarvoor zou nodig zijn dat de progressieve drie én de KVP, in samenwerking met NVV en NKV, komen tot een politiek programma dat door beide centrales wordt gesteund en gepropageerd. Wie dat ziet, mag zijn vinger opsteken. Misschien Mertens?

Bram Peper

Inhoud

<i>Dr. A. Peper:</i> Rooms-rode coalitie en sociaal contract	809
<i>Prof. Dr. F. Hartog:</i> Driemachtenstelsel	811
<i>Mr. J. J. Canter Cremers:</i> Regresrecht in cijfers; wat kosten ons (verkeers)ongevallen?	812
Mededelingen	817/830
<i>Dr. R. J. P. van Glinstra Bleeker:</i> Mens en plan	818
<i>Drs. S. E. Pronk:</i> En de planologen, zij ploegden voort	819
Europa- bladwijzer Tien jaar Europees mededingingsbeleid (II), door <i>Europa Instituut Leiden</i>	822
Fisconomie Grenzen aan de belastingheffing, door <i>Drs. M. L. Hofland</i>	823
Boekbespreking R. Findlay: Trade and specialization, door <i>Drs. A. Ketting</i>	826
International reserves — needs and availability, door <i>Drs. P. Stek</i>	829
Ontvangen publikatie	830

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen; sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 72,80 per jaar. studenten f 46,80, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f 2,00.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Postrekening no. 8408; bankrekening no. 25 50 56 877 bij Bank Mees & Hope NV te Rotterdam. Voor België: Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut
Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Driemachtenstelsel

In dit blad wordt zoveel over economie geschreven, dat er misschien wel eens wat politiek tussendoor mag. Als we naar de grote broer in Engeland kijken is er op dit punt zelfs een grote achterstand.

Er is ook een precedent. In 1967 verscheen van schrijver dezes een artikel, getiteld: *Economische overwegingen bij de partijpolitieke vernieuwing*¹⁾. Daarin worden enkele gedachten ontvouwd die in het volgende nog eens zullen worden gezien in verband met de actuele situatie. Daarnaast wordt teruggegrepen op een beschouwing van Tinbergen in: *Naar een nieuwe wereldeconomie*²⁾.

Om te beginnen het betoog van Tinbergen. Dat heeft betrekking op de politieke stabiliteit van de wereld. Hij acht in zeker opzicht een wereld met drie machtscentra uit veiligheids-overwegingen stabielere dan een wereld met twee polen. Dat komt doordat, als twee machten tegenover elkaar staan, de derde macht in het algemeen geneigd zal zijn, de zijde te kiezen van de minst agressieve. Er zal op deze wijze dus vermoedelijk minder polarisatie optreden, hetgeen de stabiliteit en de veiligheid ten goede komt.

Als derde macht dacht Tinbergen toen vooral aan India. In werkelijkheid is het China geworden. Maar dat maakt voor de strekking van het betoog niet zoveel verschil.

Zoals het er nu in de internationale politiek uit ziet, zijn er inderdaad aanwijzingen dat de opkomst van China als wereldmarkt de andere twee groten ertoe gebracht heeft, toenadering tot elkaar te zoeken. Er is als meest acute spanning weliswaar een nieuwe tegenstelling opgekomen, namelijk tussen Sovjet-Rusland en China, maar die wordt op haar beurt gematigd doordat geen van beide de Verenigde Staten als lachende derde wil zien.

Van de internationale naar de nationale politiek is een grote stap, maar er steekt toch enige analogie in een internationaal en een nationaal driemachtenstelsel. Waar twee partijen of twee blokken tegenover elkaar staan, zoals in Engeland en de

Verenigde Staten, kan gemakkelijk discontinuïteit optreden bij machtswisseling en vrij grote onzekerheid bij dreigende machtswisseling. Waar daarentegen een derde partij of een derde blok de anderen min of meer in toom kan houden, is veel meer continuïteit gewaarborgd. We zien dat in West-Duitsland, waar de liberale partij, hoe klein ook, door haar wip-positie de machtswisseling tussen Christen-Democraten en Socialisten veel geleidelijker heeft gemaakt dan anders vermoedelijk het geval zou zijn geweest.

Wat Nederland betreft, is er met name het onderscheid tussen links, centrum en rechts. Daarbij wordt onder links verstaan de progressieve concentratie van PvdA, D'66 en PPR en onder rechts de VVD. De termen links en rechts slaan bij deze terminologie dus niet op het afwezig dan wel aanwezig zijn van een confessionele binding, maar, kort geformuleerd, op de mate waarin men voor- of tegenstander is van overheidsingrijpen in het economische proces. Zo komen we toch nog bij de economie uit. Het centrum bestaat uit de drie grote confessionele partijen, die thans op zoek zijn naar elkaar.

Blijkens de NIPO-enquête van eind juli, waarvan de voornaamste uitkomsten gepubliceerd zijn in de avondbladen van 10 augustus, staat ons bij de in november komende verkiezing een sterke afbrokkeling van het centrum te wachten en een grote winst van links. Dat zou, althans op het eerste gezicht, wel eens afbreuk kunnen doen aan de politieke stabiliteit in ons land. Op zich zelf behoeft een centrum niet groot te

zijn, als het maar op de wip zit. Maar het confessionele centrum is een heel merkwaardig centrum. Het bestaat uit vleugelpartijen. Het is, schematisch gesproken, niet noch links noch rechts, maar links én rechts. Bij meeregeren met de VVD komt de rechtse vleugel naar voren en bij meeregeren met de progressieve concentratie de linkervleugel. Bij zulk een centrum — we zouden misschien zelfs kunnen spreken van een schijncentrum — is de politieke stabiliteit maar weinig gediend. Een echt centrum werpt zich niet voortdurend van de linker- op de rechterzij, maar blijft zichzelf, ook als het meeregeert met een van de beide partijen of blokken aan de linker- of rechterzijde. Het kiest dan de algemeen aansprekende elementen van links of rechts uit als basis voor een regeerakkoord en laat de linkse of rechtse stokpaardjes liggen.

Zulk een echt centrum had D'66 kunnen worden. Men vraagt zich af wat deze partij dacht te winnen door op te gaan in het linkse akkoord. Men heeft daardoor immers de centrumkiezers van zich vervreemd, terwijl de linkse kiezers geneigd zullen zijn, als het toch weinig verschil maakt, meteen maar de grootste partij van het linkerblok te kiezen, namelijk de PvdA. Dat D'66 bij de laatste verkiezing toch nog is gegroeid zegt weinig. Die groei had vermoedelijk veel groter kunnen zijn, hetgeen ook algemeen werd verwacht.

Bezien we dit niet vanuit deze partij, maar uit het gezichtspunt van het politieke evenwicht en de politieke stabiliteit in ons land, dan dringen zich dezelfde gedachten op. Het schijncentrum is bezig, in vrij snel tempo uiteen te vallen, te ontploffen zo men wil. Dan rijst de behoefte aan een echt centrum. Maar dat is weggelopen juist op het moment dat het nodig was. Bovendien heeft het zijn gewicht niet gevoegd bij de kwantitatief gezien zwakkere rechterkant van de politiek, maar juist bij de linkerkant. Dat komt het politieke evenwicht niet ten goede. Wie links denkt, zal dat natuurlijk in het algemeen wel toejuichen. Maar als we ons — zoals in het voorgaande is getracht — een beetje los maken van partijpolitieke gedachten en proberen, de par-

¹⁾ ESB van 13 september 1967.

²⁾ Nederlandse uitgave 1965, blz. 186.

Regresrecht in cijfers

Wat kosten ons (verkeers)ongevallen?

MR. J. J. CANTER CREMERS*

Regresrecht in het kort

Een aantal uitvoeringsorganen van onze sociale verzekeringswetten heeft een regresrecht, een verhaalsrecht jegens degene, die de „arbeidsongeschiktheid” teweegbracht, dus jegens de „schuldige veroorzaker”. Het regresrecht komt vooral aan de orde bij verkeersongevallen. Bijvoorbeeld: een automobilist geeft geen voorrang aan een van rechts komende motorrijder; de motorrijder komt ten val en belandt met allerlei fracturen in het ziekenhuis.

Indien de aangereden motorrijder een (verplicht) verzekerde werknemer is met een salaris onder de „ziekenfondsgrens” van f. 18.800 per jaar, dan vergoedt één van de 99 ziekenfondsen de ziekenhuiskosten en de kosten van de medische verzorging. Omdat de motorrijder niet kan werken — dus arbeidsongeschikt is — en loon derft, zal de bedrijfsvereniging waarbij zijn werkgever (verplicht) verzekerd is hem ingevolge de Ziektewet gedurende maximaal een jaar ziekgeld uitbetalen. Is de motorrijder na dat jaar nóg „arbeidsongeschikt”, dan zal de bedrijfsvereniging hem ingevolge de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering een WAO-uitkering toekennen, eventueel tot zijn 65e jaar.

De ziekenfondsen en de bedrijfsverenigingen kunnen hun kosten — in ons voorbeeld hun uitkeringen aan de motorrijder — verhalen op de schuldige veroorzaker: de automobilist. Aangezien ieder, die aan het gemotoriseerde verkeer deelneemt, verplicht verzekerd is tegen wettelijke aansprakelijkheid (de Wet Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen 1963, Stbl. 228), betekent dit in de praktijk dat de aangesproken automobilist zich wendt tot zijn „groene-kaartverzeke-

raar”, waarop deze aan ziekenfonds of bedrijfsvereniging dient terug te betalen.

De regrestekst luidt verkort:

art. 83b Ziekenfondswet: het ziekenfonds heeft, voor de krachtens de verplichte verzekering gemaakte kosten, verhaal op degene, die

art. 52a Ziektewet: de bedrijfsvereniging heeft, voor de krachtens deze wet gemaakte kosten, verhaal op degene, die in verband met het veroorzaken van de ongeschiktheid tot werken tot schadevergoeding verplicht is.

art. 90 Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering WAO: identiek.

Uiteraard is deze korte schets niet volledig: de sociale verzekering bevat méér regresrecht. Zo hebben de bedrijfsverenigingen sinds de Wet van 10 juli 1968, Stbl. 375, ex art. 42e van de Werkloosheidswet een verhaalsrecht op de werkgever, die in de onmacht verkeerde tot uitbetaling van loon over een bepaalde periode. Dat verhaalsrecht valt echter buiten de scope van dit opstel. Er is de Verhaalswet Ongevallen Ambtenaren van 1966, waarvan ik echter geen regresopbrengsten kon achterhalen.

Doel van dit artikel

De directe aanleiding tot het schrijven van dit artikel vormt een beschouwing van Mr. B. F. N. Böcker in *Verkeersrecht* van maart 1972, waarin de volgende cijfers worden genoemd. Over 1967 werd f. 893 mln.

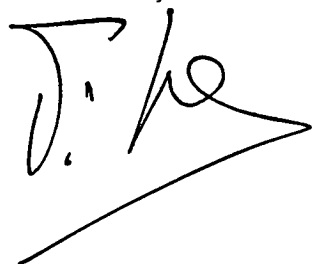
* De auteur is werkzaam bij het Gemeenschappelijk Administratiekantoor (GAK) te Rotterdam.

tijpolitieke verhoudingen enigszins vanuit nationaal standpunt te bezien, kan er enige twijfel opkomen over de zin van de verlinking van D'66. Zou de weg terug nog open liggen? Of zal DS'70 de steeds meer vacant komende plaats in het centrum gaan bezetten? Het socialisme staat daar blijkens de naam al op de tweede plaats. Men heeft zich ook al losgemaakt van een althans naar buiten

toe lijkende vereenzelviging met veel standpunten die door de VVD worden verdedigd. DS'70 kan weer alle kanten op. Men heeft zich niet, zoals D'66, voortijdig laten inkapselen.

Moet het centrum, zoals links wil, voor of na de verkiezing zijn partners uitzoeken? Als men dat voor de verkiezing doet gaat men af op de partijprogramma's. Doet men het na de verkiezing, dan gaat men af

op de uitspraak van de kiezers. Wat zou democratischer zijn?

aan ziekengeld¹⁾ uitbetaald. De WA-verzekeraars op motorrijtuigengebied keerden in dat jaar ongeveer f. 230 mln. uit. Op grond van een schatting in het eigen bedrijf van Mr. Böcker zou in totaal, door alle WA-verzekeraars, over dat jaar ongeveer f. 17,3 mln. aan de uitvoerders van de Ziektewet zijn uitgekeerd ingevolge regresacties. Dat is nog geen 2% van de f. 893 mln. aan ziekengeld, ongeacht de inningskosten.

Voor de ziekenfondsen zou het regres nóg minder hebben opgeleverd. Eveneens op basis van schattingen uit het eigen bedrijf zou de regresopbrengst in 1967 ongeveer f. 6,9 mln. hebben bedragen, wat nog geen 0,5% zou zijn van het in totaal over 1967 door de ziekenfondsen uitgekeerde bedrag.

Het is nu naar mijn mening van belang, te trachten eens exact vast te stellen:

1. tot welke bedragen de ziekenfondsen en de bedrijfsverenigingen erin slagen hun uitkeringen op „schuldige derden” te verhalen;

2. in hoeverre er enige correlatie is tussen het verhaalde bedrag en het totaal aan uitkeringen op grond van verkeers(ongeval)letsels;

3. in hoeverre er enige samenhang is te vinden met het door het CBS genoteerde aantal verkeersongevallen met letsel, zoals gespecificeerd in de *Statistiek van de verkeersongevallen op de openbare weg*.

Ik meen te zijn gekomen tot enig inzicht in, wat men zou kunnen noemen, de verhaalseffectiviteit.

Omvang van het verhaal

Over het verhaal door de ziekenfondsen geeft het statistische deel van het jaarverslag van de Ziekenfondsradaad (Amsterdam) uitsluitend. Het laatste verslag, dat over 1969, verscheen begin 1972. Daarin worden de verhaalscijfers over 1967 en 1968 gegeven (zie tabel 1).

Uit tabel 1 blijkt, dat in de laatste jaren waarover cijfers bekend zijn, nog geen 2 promille van de uitkeringsbedragen werd verhaald. Het aantal verhaalde gevallen werd niet aangegeven; diagnosestatistieken omtrent het aantal specifieke wegverkeerletsels waarvoor uitkeringen werden gedaan, komen niet in het verslag voor.

Veel méér inzicht bieden de jaarverslagen van de 26 bedrijfsverenigingen. Vrijwel steeds wordt, hoewel niet verplicht, daarin aangegeven welk aantal verhaalszaken werd gevoerd en de opbrengst daarvan. Bovendien geven de diagnosestatistieken — nu sedert 1 juli 1967 het ongevalsrisico geheel door de Ziektewet wordt gedekt — een duidelijk en waardevol inzicht in het aantal ongevalletsels en het aantal verkeersongevalletsels met splitsingen naar geslacht en duur van de arbeidsongeschiktheid. Jammer is, dat voor de WAO slechts „ongevalletsels” zijn gerubriceerd, zonder uitsplitsing van de verkeersongevalletsels.

Door moeizame optelling uit de jaarverslagen en vermenigvuldiging van het opgegeven aantal „ziektedagen” met de gemiddelde uitkering per dag per bedrijfsvereniging komt men tot een vrijwel exacte bepaling van het uitgekeerde ziekengeld op grond van ongevallen-in-het-algemeen en op grond van specifieke wegverkeersongevallen. In tabel 2 zijn de verkregen uitkomsten weergegeven voor de jaren 1969 en 1970²⁾.

SPONTANE BETALING

In juni werd — in verband met de niet te vermijden abonnementsprijshoogte van ESB per 1 juli 1972 — aan de abonnees verzocht hieraan door spontane betaling te willen medewerken. Het is verheugend te kunnen mededelen, dat hierop uit alle kringen van de abonnees (studenten, particulieren, bedrijven) reeds positief is gereageerd. Dit geeft ons de moed om aan de abonnees, die hiertoe nog geen gelegenheid hadden, te verzoeken met betrekking tot het tweede halfjaar 1972 alsnog voor gewone abonnementen f. 7,80 en voor studentenabonnementen f. 5,20 te willen overmaken op onze girorekening no. 8408 of op onze bankrekening no. 25.50.56.877 bij Bank Mees & Hope NV te Rotterdam.

Directeuren NEI

Uit tabel 2 moge blijken, dat over 1969 en 1970 resp. 15,5% en 13,8% van het in totaal uitgekeerde ziekengeld³⁾ is toegevloeid aan verzekerde werknemers, die arbeidsongeschikt waren als gevolg van enig ongeval, hen al dan niet in de uitoefening van hun beroep overkomen. Deze bedragen zijn op zichzelf, resp. f. 226 mln. en f. 252 mln. over 1969 en 1970, sprekende argumenten voor de hoge prioriteit, die velen aan allerlei vormen van ongevalspreventie toekennen, zeker als men zich realiseert dat het hier nog maar gaat om de bedragen aan ziekengeld van de omstagleden, zónder de uitkeringen door de ziekenfondsen voor medische hulp, zónder de schade die de bedrijven lijden door het uitvallen van de betrokkenen enz.

¹⁾ Mr. Böcker nam dit cijfer over uit het *Verslag van de stand der ziekengeldverzekering* (SVR-uitgave). Het is dus exclusief de vrijwillig verzekerden en de oud-verplicht-verzekerden, hoewel uitkeringen aan deze categorieën verhaalbaar zijn. Het bedrag omvat de uitkeringen van afdelingskassen en eigen-risicodragers, hoewel dezen een eigen verhaalsrecht hebben, waarvan de opbrengst niet aan de uitvoeringsorganen toevloeit en dus evenmin in de jaarverslagen wordt opgenomen. Inclusief tenslotte de zwangerschaps- en bevallingsuitkeringen, waaraan — ondanks dolle minna's — geen verhaalsaspecten jegens de schuldige veroorzakers kleven.

Het ware beter geweest uitsluitend uit te gaan van het aan de omstagleden uitgekeerde ziekengeld, excl. de zwangerschaps- en bevallingsuitkeringen. Voor het wezenlijke betoog maakt een en ander echter geen groot verschil.

²⁾ In de hieronder en in tabel 2 weergegeven cijfers zijn niet de bedragen begrepen die zijn uitgekeerd door de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke belangen. Het jaarverslag over 1970 van deze bedrijfsvereniging is namelijk nog niet verschenen! Het wél betrekken van de cijfers uit het verslag over 1969 (waarin overigens géén verhaalsopbrengsten werden aangegeven) zou de vergelijking in tabel 2 tussen 1969 en 1970 verhinderen. Wél werden verwerkt de cijfers uit de jaarverslagen van de Bedrijfsvereniging voor de Mijnindustrie, waarvan het jaarverslag over 1970 eerst eind mei van dit jaar verscheen.

³⁾ Uitkeringsgegevens tabel III van het statistische deel uit de jaarverslagen der bedrijfsverenigingen, dus inclusief de zwangerschaps- en bevallingsuitkeringen, inclusief de uitkeringen door afdelingskassen en eigen-risicodragers, en inclusief de vrijwillig verzekerden en de oud-verplicht-verzekerden, doch exclusief de verlengde uitkeringsregelingen.

Tabel 4. Verkeersongevallen met persoonlijk letsel in 1968, 1969 en 1970

	1968	1969	1970
Aantal verkeersongevallen met persoonlijk letsel	54.240	58.702	58.883
Aantal gewonden ten gevolge van verkeersongevallen	62.098	67.599	68.225
Hiervan 15-65-jarigen:			
mannen		36.442	37.045
vrouwen		18.347	18.289
totaal	50.318	54.789	55.334

Bron: CBS, Statistiek van de verkeersongevallen op de openbare weg.

Tabel 5. Werkzame personen (in manjaren x 1.000) in 1969

	Loontrek- kenden	Bedrijfs- hoofden	Mede- werkende gezins- leden	Totaal
Landbouw	82	190	68	340
Industrie	1.706	121	33	1.860
Diensten	1.515	277	87	1.879
Totaal	3.303	588	188	4.079 a)

a) Dit cijfer representeert niet de totale beroepsbevolking. De totale beroepsbevolking bestond in 1969 uit bovengenoemde 4.079.000 personen + 401.000 overheidsdienaren + 148.000 militairen + een arbeidsreserve van 66.000 personen = 4.694.000 personen.

Bron: CBS, Statistisch Zakboek, 1970.

bij voortduren van de dienstbetrekking, tot het 70e levensjaar ziekteverzekerde, maar de uitkeringen aan deze groep van 65-70-jarigen zijn verwaarloosbaar klein. Uit tabel 4 moge blijken, dat per verkeersongeval met letsel vrijwel één gewonde tussen de 15 en 65 jaar valt te betreuren.

Op 31 december 1969 telde ons land 12,9 mln. inwoners, waarvan 8,1 mln. een leeftijd tussen de 15 en 65 jaar had. Ruw genomen was de helft van hen verzekerde-werknemer. Immers, behalve 3,3 mln. loontrekkenden in landbouw, industrie en diensten (zie tabel 5) was ook een deel van de „bedrijfshoofden” — voor zover niet zelfstandig — verzekerd en waren nog een aantal niet-loontrekkenden (thuiswerkers, musici, provisie-agenten enz.) ingevolge wetsfictie verzekerd. Dat klopt ook wel met de overzichten van de Sociale Verzekeringsraad⁵⁾ die over 1968 reeds 3,4 mln. typeverzekerden aangeven.

Uitgaande van de ruwe schatting, dat van het aantal inwoners tussen de 15 en 65 jaar dus de helft verzekerde-werknemer voor de Ziektewet en de WAO is, zou men op grond van tabel 4 in de jaarverslagen der bedrijfsverenigingen voor de jaren 1968, 1969 en 1970 resp. ruim 25.000 (50% van 50.318), ruim 27.000 en ruim 27.500 verzekerde verkeersgewonden verwachten. Dat klopt echter niet. Men vindt (zie ook tabel 2) voor die jaren 57.034, 48.002 en 46.907 gevallen van wegverkeersongevallen. Het aantal verzekerde verkeersgewonden is merkwaardigerwijze bijna even hoog als het in totaal door het CBS geregistreerde aantal verkeersgewonden tussen de 15 en 65 jaar!

Een verklaring voor het feit, dat het aantal verzekerde verkeersgewonden ruim tweemaal zo hoog is als uit de CBS-cijfers zou mogen worden verwacht, kan zijn dat het CBS niet alle verkeersongevallen met letsel vermeldt. Ten tweede nemen verzekerde werknemers

Tabel 6. Vier mogelijke collisiesituaties

Schuldig/ aansprakelijk	Onschuldig	Verkeersgewonde Ziektewet/WAO	Verhaal mogelijk
N.V.	N.V.	geen	geen
N.V.	V.	50% kans op verz. gewonde	50%
V.	N.V.	50% kans op verz. gewonde	geen
V.	V.	steeds één verz. gewonde	50%

Tabel 7. Het aantal mogelijke en werkelijke verhaalsacties

	1969	1970
Aantal in de statistieken van de bedrijfsverenigingen vermelde gevallen van wegverkeers-gewonden	48.002	46.907
Op basis van bovenstaande redenering mogelijke aantal gevallen dat verhaal kan worden ingesteld	24.000	23.500
Vermelde aantal gevallen dat in feite verhaal werd ingesteld	ca. 10.767	ca. 11.661

wellicht, door hun dagelijkse gang naar en van het werk, intensiever aan het verkeer deel en hebben zij daardoor een grotere kans op een ongeval dan de groep „niet-verzekerden”, zoals huisvrouwen, militairen, ambtenaren en zelfstandigen. Er zijn méér verklaringen denkbaar, maar in ieder geval kan worden aangenomen dat de jaarverslagen/diagnosestatistieken van de bedrijfsverenigingen redelijk compleet zo niet overcompleet zijn wat betreft het aantal gewonden ten gevolge van verkeersongevallen.

Tenslotte kan men zich afvragen of de bedrijfsverenigingen wel in genoegzame mate (of het nu rendeert of niet!) tot verhaalsacties besluiten. Reeds is gebleken dat men in een kleine 25% van het aantal gevallen van wegverkeersongevallen regres uitoefende. Is dat percentage redelijk?

Op de volgende wijze kan men tot een beoordeling hiervan komen. Tussen de verzekerden (V.) en de niet-verzekerden (N.V.) kunnen zich vier collisiesituaties voordoen (zie tabel 6).

Een gevolgtrekking zou kunnen zijn, dat op elke twee gewonden (in de diagnosestatistiek genoemd „door verkeersongeval getroffen”) maximaal één verhaalsactie tegen een schuldige derde (verzekerde of niet-verzekerde) had kunnen worden ingesteld, daarbij uitgaande van het reeds eerder vastgestelde feit, dat per collisie één gewonde tussen de 15 en 65 jaar voorkomt. Aldus komt men dan tot tabel 7.

Uit tabel 7 blijkt dat het aantal werkelijk ingestelde verhaalsacties ongeveer de helft bedraagt van het aantal dat theoretisch mogelijk zou zijn geweest. Men moet echter rekening houden met de volgende factoren: 1. de gebruikelijke grens waarbeneden regres geen zin heeft (veelal niet onder de f. 150); 2. de besturen van de bedrijfsverenigingen plegen geen regres in te stellen tegen verzekerde werknemers, die aantoonbaar geen

⁵⁾ Verslag van de stand der ziektegeldverzekering (zie voetnoot 1). Het laatste verslag verscheen over 1968(!).

WA-dekking hebben; 3. niet steeds is de schuldige veroorzaker op te sporen en verhaal op het Waarborgfonds is een moeizame weg; en tenslotte 4. sommige WA-verzekeraars hebben een arsenaal aan tegenwerpingen en medische contra-argumentatie opgebouwd. Al met al lijkt het resultaat, namelijk dat, althans wat de Ziekte-wet betreft, in ongeveer 1 op de 4 gevallen van wegverkeersongevallen een verhaalsactie volgt, een compliment voor de alertheid van de bedrijfsverenigingen.

Samenvatting en conclusie

Uit de gegevens die o.a. via de jaarverslagen van de bedrijfsverenigingen ter beschikking komen, blijkt dat relatief slechts een zéér klein gedeelte (ongeveer een half procent) van het in totaal uitgekeerde zieken-

geld uit regresacties tegen de schuldige veroorzaker van de arbeidsongeschiktheid binnenkomt. De kosten van het verhaal, alléén al voor de bedrijfsverenigingen, bedragen naar schatting iets minder dan de helft van de opbrengst. De regresopbrengsten voor de ziekenfondsen en uit hoofde van de WAO zijn praktisch nihil.

Nu uit relatering aan de CBS-cijfers inzake wegverkeersongevallen blijkt, dat de bedrijfsverenigingen goed (volledig) zijn geïnformeerd omtrent het aantal uitkeringsgerechtigden ten gevolge van wegverkeersongevallen en nu bovendien moet worden aangenomen, dat de bedrijfsverenigingen althans voor de Ziekte-wet voldoende alert zijn en in een optimaal aantal gevallen tot een verhaalsactie komen, lijkt de conclusie van gezaghebbende schrijvers gerechtvaardigd. Het verhaalsrecht verdwijne uit onze sociale verzekeringswetten.

J. J. Canter Cremers

Mededeling

Voor belangstellenden in ruimtelijk-economische en vestigingsvraagstukken

De belangstelling voor de ruimtelijke economie, zowel van de zijde van de wetenschap als van die van de overheid en het bedrijfsleven, is de afgelopen decennia aanzienlijk toegenomen. Het Nederlands Economisch Instituut heeft op dit gebied baanbrekend werk verricht. Na de oorlog op bescheiden wijze begonnen, is de afdeling die zich met regionaal-economisch onderzoek bezighoudt, snel gegroeid. Zij heeft een groot aantal opdrachten uitgevoerd zowel voor gemeenten als voor hogere overheden, internationale organisaties en bedrijven uit binnen- en buitenland.

De toeneming van het aantal nationale en internationale opdrachtgevers van het NEI en de toegenomen complexiteit van de vraagstukken hebben een aantal jaren geleden geleid tot het vormen van secties binnen het NEI welke zich met een speciaal aspect van het ruimtelijk onderzoek bezighouden. Zo is de sectie „Vestigingspatronen” belast met het onderzoek naar de factoren welke de vestiging van specifieke bedrijven en instellingen bepalen en naar de effecten van zulke vestigingen op de regionale economie.

Een korte schets van enige studies welke door deze sectie zijn uitgevoerd, is wel het best geschikt om

een indruk van de problematiek te geven.

1. *Asturias* (Spanje). Analyse van de op staalproductie gebaseerde economie van de regio. Analyse van de vestigingspatronen van staalproducerende en -verwerkende industrieën in West-Europa. Aanbevelingen voor ontwikkelingsmogelijkheden.

2. *Ruhr* (West-Duitsland). Bepalen en beoordelen van de economische complexen (structuur) van de Ruhr-regio en het selecteren van economische sectoren, waarvan ontwikkeling de verouderde structuur van het Ruhrbekken kan verhelpen.

3. *Hunterston* (Schotland). Analyse van de ontwikkelingsmogelijkheden van diep vaarwater vereisende industrie op het Hunterston schiereiland, gebaseerd op onderzoek naar de fysieke en technische karakteristieken, marktvooruitzichten en relaties tussen economische sectoren.

Voor het uitvoeren van een aantal nieuwe studies op dit terrein heeft de sectie versterking nodig. Het NEI zou daarom een econoom, bij voorkeur met onderzoekervaring, willen aantrekken.

Daar in het kader van de komende studies zal worden gestreefd naar het leveren van nieuwe bijdragen en naar het uitbreiden van de bestaande methodologie tot een dynamisch model voor de sectorale en regionale ontwikkeling, dienen sollicitanten bedreven te zijn in het hanteren van mathematische en statistische methoden.

De nieuwe onderzoeken zullen, evenals het geval was met de reeds uitgevoerde studies, in nauwe samen-

werking worden verricht met andere afdelingen van het NEI en/of met externe adviseurs op het gebied van ruimtelijke ordening, stedenplanning, technische organisatie, engineering enz. Van sollicitanten wordt dan ook verwacht dat zij een brede belangstelling hebben en goede representatieve en contactuele eigenschappen bezitten.

Aangezien het werkkterrein van de sectie zich tot ver over onze grenzen uitstrekt, behoren reflectanten enige moderne talen in woord en geschrift te beheersen en moeten zij bereid zijn enige kennis te verwerven van andere moderne talen.

Hoewel er mogelijkheden zijn voor fundamenteel onderzoek, bestaat het werk toch in het algemeen uit toegepast wetenschappelijk onderzoek, verricht in opdracht van derden. Het is dientengevolge onderhevig aan budgettaire en tijdsbeperkingen. Uiteraard stelt dit bijzondere eisen aan de inzet van de wetenschappelijke medewerkers.

Het NEI biedt: een goede salariering en andere arbeidsvoorwaarden, alsmede de gelegenheid tot het verwerven van nationale en internationale ervaring op een veelgevraagd terrein.

Zowel economen met onderzoekervaring als kort geleden afgestudeerden, die belangstelling voor deze functie hebben en menen te voldoen aan de gestelde eisen, worden uitgenodigd hun curriculum vitae te zenden naar Prof. Dr. L. H. Klaassen, President-Directeur van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

In de eerste plaats is er de in hoog tempo voortschrijdende suburbanisatie van ons land. Grote delen van het platteland komen daardoor te liggen onder het directe beslag van de stad. In 1966 werd in de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* „de centrale open ruimte” als belangrijk structurend element bij de ruimtelijke ordening naar voren gebracht. Thans — nauwelijks zes jaar later — moet worden geconstateerd, dat deze ruimte — door de verdichting van het wegennet en de hoogbouw aan de randen van de steden — niet alleen feitelijk, maar ook visueel sterk is verkleind.

Ten tweede is er de binnen de landbouw werkzame voortdurende aanpassing van het productieproces aan de zich wijzigende technische en economische mogelijkheden. De rationele inzet van de produktiemiddelen leidt enerzijds tot een streven naar grote op moderne wijze verkavelde bedrijven en anderzijds tot een overgang naar nieuwe intensieve produktievormen, de zgn. bio-industrieën. Dit gaat evenwel gepaard met een groeiend besef in Nederlandse landbouwkringen, dat het platteland ook vele niet-agrarische functies heeft te vervullen. Ondanks uiteenlopende en soms tegengestelde belangen zijn dientengevolge in de loop van de jaren steeds meer voorzieningen ten algemene nutte in de ruilverkavelingsplannen ingebouwd.

Wie landbouw zegt, spreekt tegelijkertijd ook over de Europese Gemeenschappen. Een en ander moet derhalve ook worden gezien binnen het raam van het landbouwstructuurbeleid zoals dat in Brussel gestalte krijgt. In het befaamde uit 1968 daterende plan tot hervorming van de Europese landbouw werd — om vraag naar en aanbod van landbouwprodukten beter op elkaar af te stemmen — o.a. voorgesteld een belangrijke oppervlakte cultuurareaal aan de landbouw te onttrekken. De beslissingen over dit onderwerp zijn evenwel naar een later tijdstip verschoven, terwijl de decisies die wél werden genomen, eerder tenderen naar een minder gemakkelijke afstoting van landbouwgronden naar andere bestemmingen.

Als derde tendentie wordt genoemd de scherper omlijnde ideeën welke de laatste jaren zijn ontstaan in de kring van natuur- en landschapsbescherming. Men mikt daar thans op het integrale behoud van al datgene wat nog als natuurterrein in ons land is overgebleven, alsmede op de veiligstelling van 50.000 ha landschapsreservaat. Dat betekent in het eerste geval dat bos, heide, duinen, moerassen enz. verder ongegrept gehandhaafd blijven. In het tweede geval betekent het, dat bestaande agrarische exploitaties — mits niet destructief voor het landschap — kunnen worden voortgezet. Cultuurtechnische verbeteringen zijn dan uiteraard niet mogelijk. Dit zal veelal leiden tot onrendabele bedrijfsvoering in verband waarmee de grondgebruikers rechten zouden moeten kunnen doen gelden op financiële tegemoetkomingen.

De vierde tendentie waarvan gewag wordt gemaakt is de groeiende bezorgdheid voor het milieu. Zo lang zamerhand voor niemand meer een onbekend onderwerp. Zeker niet voor de lezers van dit weekblad. Het zich bewust worden van de gevaren welke voortvloeien uit bodem-, water- en luchtverontreiniging en de ontluistering niet alleen van stedschoon, doch evenzeer van fraaie cultuurlandschappen en landgoederen, laat niet na ook invloed uit te oefenen op de denkbeelden over de inrichting en vormgeving van het landelijke gebied.

De Reconstructiewet Midden-Delfland — zo wordt verondersteld — zou wel eens model kunnen gaan staan voor de thans in studie zijnde Landinrichtingswet, die de bestaande wettelijke regelingen — met begrensde mogelijkheden tot het inbouwen van niet-agrarische voorzieningen in uitvoeringsplannen — zou moeten vervangen. Als richtinggevend voor onze verdere landschapsvorming worden tenslotte drie uitgangspunten genoemd:

- onze maatschappij draagt een stedelijk karakter: daarom dient het landschap ook aan de urbane functies recht te doen;
- het landelijke gebied is voor 85% agrarisch areaal, het cultuurlandschap is ook voor de niet-agrariër alleen aantrekkelijk als het de landbouw economisch goed gaat;
- voor het behoud van het biologische evenwicht zijn stabiele ecosystemen onontbeerlijk: de natuurlijke en halfnatuurlijke landschappen verdienen daarom op rationale gronden, doch tevens uit emotionele overwegingen volledige bescherming.

Averechtse economie

„Het cultuurlandschap is ook voor de niet-agrariër alleen aantrekkelijk als het de landbouw economisch goed gaat”. Om zo te zeggen klinkt dat als een uitgangspunt, dat waard is om in steen te worden gebeiteld. De niet-agrariër zal het er evenwel toch nog moeilijk genoeg mee hebben. Niet voor niets immers wordt agrarische economie soms wel als averechtse economie bestempeld²⁾. Dat kwam nog weer eens duidelijk aan het licht op de in 1970 gehouden algemene vergadering van de Vereniging voor Staathuishoudkunde. Mansholt gaf toen voorbeelden van „de economische dwaze dingen die wij doen” en verbond daaraan het verzoek eens te gaan studeren op de vraag: „hoe gedraagt zich in een niet-vrije markteconomie het orgaan dat de beslissingen moet nemen?”³⁾.

De aan deze constellatie klevende vraagstukken klinken uiteraard — zij het op enigszins impliciete wijze — ook door in het onderhavige hoofdstuk van het jaarverslag. Naar het toeschijnt is dat wel in sterke mate in harmonie met wat het Ministerie van Landbouw en Visserij daarover ten gehore brengt. Voorzichtigheid is de moeder van de porseleinkast. In een tijd waarin geen eensluidend antwoord kan worden gegeven op de vraag of onze „rechtse economie” nu ziek, zwak dan wel slechts misselijk is, kan wellicht bij zaken van „averechtse economie” maar het beste de officiële deskundologie worden gevolgd.

De planologen — als regel toch niet terugdeinzend voor wat nieuwe denkbeelden — hebben daarmee echter naar het voorkomt wel enkele kansen gemist om wat in te spelen op gedachten over alternatieve ontwikkelingen in de landbouw. Deze zouden eveneens van grote betekenis kunnen blijken te zijn voor de toekomstige ontwikkeling en inrichting van het landelijke gebied. Alleen al de toetreding van Groot-Brittannië tot de Europese Gemeenschappen zou volgens sommigen zulke revolutionaire gevolgen hebben

²⁾ J. de Hoogh, De economische betekenis van landbouwgrond, *De Economist*, 1971, blz. 660.

³⁾ Vgl. het Verslag van de algemene vergadering gehouden te Utrecht op zaterdag 21 november 1970, 's-Gravenhage, 1971, blz. 6 en 7.

voor de wereldmarkt in landbouwproducten, dat onderhandelingen op wereldniveau over alle aspecten van het landbouwbeleid onvermijdelijk zouden zijn ⁴⁾).

Niet aan bod komen verder de opvattingen van de Wageningse boerengroep. Zo staan een aantal kritische landbouwingenieurs bekend, die vrij fundamentele bezwaren hebben tegen het volgens hen puur kapitalistische landbouwstructuurbeleid, dat thans wordt gevoerd. Weliswaar kwamen deze opvattingen pas na beëindiging van het verslagjaar in de algemene publiciteit ⁵⁾. Er mag echter veilig worden aangenomen, dat de goed geïnformeerde Rijksplanologische Dienst al veel eerder kennis droeg van deze en dergelijke gedachtenstromen.

Evenmin is er een passage gewijd aan de groeiende belangstelling voor de biologisch-dynamische landbouwmethoden. Gezwegen nog maar van de macrobiotische voedingswijze. En dat terwijl blijkens een recent bericht in de dagbladers minister Lardinois zelf — zij het met de gebruikelijke slagen om de arm — toch wel mogelijkheden ziet voor een biologisch-dynamische vorm van landbouw in Nederland ⁶⁾. Niet-agrariërs zouden wellicht denken, dat deze nu bij uitstek zou zijn te situëren in de landschapsreservaten. Verstandig en handig zou men zeggen, in verband met de daar reeds aanwezige loofbossen, struwelen en houtwallen welke een belangrijke bijdrage leveren bij het scheppen van stabiele ecosystemen.

Economisten bekend met Mishans gedachten over de kosten van de economische groei, zien dan al hele gebieden met „seperate facilities” voor hun geestesoog verschijnen. Compleet met „soft technology”, oude ambachtsbedrijven en een minimum aan gemotoriseerd verkeer en vervoer en al. Maar nee hoor, de bewindsman heeft erbij verteld, dat de biologisch-dynamische landbouw het beste in de nieuwe IJsselmeerpolders kan komen. Daar behoeven de eerste vijftig jaar geen kunstmeststoffen te worden gebruikt. Dat in die polders nu juist ook grote, modern verkavelde bedrijven kunnen worden geschapen, waar de gemechaniseerde landbouw gericht op het massaproduct toch het best tot zijn recht kan komen, schijnt in dit verband minder van betekenis te zijn. Agrarische economie zal voor menig een wel altijd averechtse economie blijven.

Hoofdstuk II en de Publikaties

Hoofdstuk II van het jaarverslag draagt zoals gewoonlijk de titel „De ruimtelijke ontwikkeling van Nederland”. Die ontwikkeling wordt in een ruim kader gezien. Behalve aan de demografische, fysische, sociaal-economische, urbane, rurale, bestuurlijke en regionale aspecten alsmede aan de verkeers- en vervoerskant van de ruimtelijke ontwikkeling hier te lande, wordt tevens ruime aandacht geschonken aan datgene wat op dit gebied in het ons omringende deel van West-Europa gebeurt. De verleiding is groot om ook bij dit hoofdstuk nader in te gaan op enkele van de vele onderwerpen die hierin worden belicht. Er dient evenwel de nodige beperking te worden betracht. Dat is te meer niet gemakkelijk omdat het hoofdstuk zelf op enkele punten enige uitbreiding heeft ondergaan. Zo is aan de afdeling bestuurlijke aspecten een nieuw onderdeel „milieuwetgeving” toegevoegd. Bepaald een heel welkome uitbouw, vooral voor degenen die zich op snelle en efficiënte wijze op de hoogte willen stellen van wat

er op dit — over verschillende ministeries verkavelde — gebied allemaal gaande is.

De afdeling sociaal-economische ontwikkeling en openbare financiën heeft er een onderdeel „sociaal-culturele ontwikkeling” bij gekregen. Het adjectief sociaal-cultureel — zo wordt gesteld — is min of meer de toetssteen geworden voor het welzijn. Nader gespecificeerd blijkt de sociaal-culturele ontwikkeling te worden vastgeknoopt aan drie elementen, namelijk:

- aandacht voor het woon-, werk en vrijetijdsmilieu;
- bevordering van een kwantitatief en kwalitatief op de bevolking afgestemde werkgelegenheid;
- zorg voor het voorzieningsniveau.

In dit nieuwe onderdeel wordt de aandacht uitsluitend gericht op het laatste element voor zover dat ruimtelijk relevant is. Dat betekent dat veel regels worden besteed aan ziekenhuisbedden en vierkante meters sociaal-culturele ruimte per 1.000 inwoners naar regio. Zonder twijfel is het nuttig, dat een en ander eens uit de doeken wordt gedaan. Men behoeft alleen maar te denken aan de overinvesteringen in ziekenhuiscapaciteit welke de laatste jaren hier en daar plaatsvonden. Naar het voorkomt wordt zodoende echter toch vooral de buitenkant van dit onderdeel belicht. Aan het naar voren halen van de boeiende inhoud ervan zal hopelijk in de volgende jaarverslagen aandacht kunnen worden geschonken.

In de serie „Publikaties van de Rijksplanologische Dienst” werden in aansluiting aan de reeds verschenen afleveringen de volgende nummers uitgegeven:

’71-4 *Snelheid en rechtszekerheid bij het bestemmingsplan;*

’71-5 *Verkeer en vervoer;*

’71-6 *Verstedelijking; de geleiding van een proces;*

’71-7 *Rijksuitgaven voor de ruimtelijke inrichting;*

’72-1 *Het planologisch onderzoek sedert de tweede wereldoorlog;*

’72-2 *De ontwikkeling van nationale landschapsparken in Nederland.*

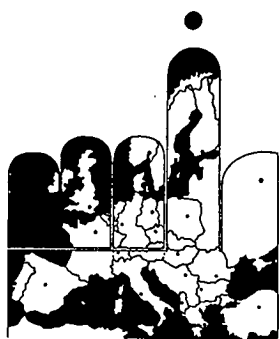
Met uitzondering van de eerste en de laatste titel betreft het herdrukken van bijdragen van medewerkers van de Rijksplanologische Dienst welke eerder — als regel — werden opgenomen in verschillende wetenschappelijke tijdschriften. *De ontwikkeling van nationale landschapsparken in Nederland* behelst de tekst van een lezing door Jhr. Mr. F. C. M. van Rijckevorsel, gehouden op de Recreatiestudiedag van de ANWB in 1971. Uit de aard der zaak gaat het hier om een materie, welke zeer nauw verband houdt met de in het eerste hoofdstuk van het jaarverslag aan de orde gestelde problematiek rond de landelijke gebieden. In *Snelheid en rechtszekerheid bij het bestemmingsplan* geeft Mr. W. Brussaard een overzicht van de bestaande situatie met betrekking tot de wettelijke regeling op het gebied van de ruimtelijke ordening. Vervolgens worden de mogelijkheden om tot een snellere besluitvorming op dit terrein te komen besproken. De spanning welke tussen snelheid en rechtszekerheid kan ontstaan, vormt het onderwerp van het laatste deel van dit verhelderende geschrift.

S. E. Pronk

⁴⁾ Francis Knox, *The common market and world agriculture*, New York, 1972, blz. 128.

⁵⁾ Steeds minder boeren met steeds zwaardere schuldenlast, *De Groene Amsterdammer*, 6 mei 1972, blz. 9.

⁶⁾ *NRC-Handelsblad*, 24 juni 1972.

Tien jaar Europees mededingingsbeleid (II)

In de vorige Europa-bladwijzer ¹⁾ is aandacht geschonken aan één deel van het verslag over het mededingingsbeleid van de Europese Commissie, te weten aan het mededingingsbeleid jegens de ondernemingen. Op de overige drie delen zal thans in het kort worden ingegaan.

2. Het mededingingsbeleid in verband met de steunmaatregelen van de staten ten aanzien van ondernemingen

Niet alleen overeenkomsten en onderling afgestemde feitelijke gedragingen van ondernemingen of misbruik maken van een machtspositie door ondernemingen kunnen de vrije mededinging vervalsen, maar ook maatregelen van de staten kunnen een grote invloed hebben op de concurrentie tussen ondernemingen in verschillende landen gevestigd. De activiteiten van de Gemeenschap op dit terrein zijn vooral gericht tegen de *steunmaatregelen van de staten*.

Het optreden van de Commissie tegen deze steunmaatregelen moet laveren tussen de Scylla en de Charibdis: enerzijds vervalsen de steunmaatregelen de mededinging tussen ondernemingen, anderzijds maken zij het mogelijk dat de noodzakelijke structurele aanpassingen plaatsvinden. Het verdrag heeft de Commissie belangrijke bevoegdheden gegeven om te kunnen beoordelen of bepaalde steunmaatregelen verenigbaar zijn met de bepalingen van het Verdrag. Zo moeten alle nieuwe steunmaatregelen voordat zij worden ingevoerd aan haar worden voorgelegd. Hierdoor is de Commissie beter in staat de zo broodnodige coördinatie van de nationale maatregelen in een communautair kader tot stand te brengen, opdat daardoor het elkaar wederzijds overbieden, waarvan alleen de ondernemingen profijt trekken, wordt verhinderd. De coördinatie zal

ook bijdragen tot een grotere efficiëntie van de nationale ingrepen en zal ertoe leiden dat de maatregelen geen neutraliserend effect op elkaar hebben, maar stimulerend op elkaar werken.

De belangrijkste steunmaatregelen zijn van regionale en sectoriële aard en voor beide soorten heeft de Commissie criteria ontwikkeld waaraan de regelingen moeten voldoen om verenigbaar te zijn met de bepalingen van het Verdrag.

Wat betreft de *regionale steun* hebben de lidstaten zich verbonden de criteria, die vervat zijn in een mededeling van de Commissie na te leven ²⁾. De criteria zijn de volgende: één plafond voor de steun, doorzichtigheid van de steun, regionale specificiteit, rekening houden met de sectoriële repercussies van de steun, toepassing van de criteria voorlopig alleen op de centrale gebieden in de Gemeenschap. Deze criteria zijn inmiddels reeds door de Commissie toegepast op de Belgische wet op de economische expansie, welke bijna het hele Belgische grondgebied tot ontwikkelingsgebied had verklaard ³⁾.

Ook voor het beoordelen van de *sectoriële steun* heeft de Commissie criteria ontwikkeld: selectief karakter, tijdelijk en depressief karakter, doorzichtigheid, de vorm moet goed aangepast zijn aan de gestelde doelen en die wijze van uitvoering moet worden gekozen die het minst nadelig is voor de intracommunautaire concurrentie en het communautaire belang. Deze criteria zijn al op steunmaatregelen in verschillende sectoren toegepast, waarvan de belangrijkste zijn de scheepsbouw en de textielindustrie.

Tenslotte verklaart de Commissie uitdrukkelijk dat zij bij haar onderzoek van de nationale regelingen nimmer de sociale en menselijke oogmerken uit het oog verliest, die naast zuiver economische gronden de maat-

regelen kunnen rechtvaardigen. Hierdoor kan zij steunmaatregelen goedkeuren die tot doel hebben dat veranderingen op een soepele wijze verlopen.

3. Ontwikkeling van de concentratie in de Gemeenschap

Zoals we in de vorige Europa-bladwijzer hebben gezien, staat het mededingingsbeleid van de Commissie wat betreft de concentratie van ondernemingen nog in de kinderschoenen. Ten einde dit beleid te kunnen baseren op een meer diepgaande kennis van de desbetreffende bedrijfstakken heeft zij een studieprogramma ontwikkeld voor de analyse van het concentratieverschijnsel. De Commissie hoopt in vier etappes te komen tot een voldoende kennis van de stand van de concentratie en de mededinging in de verschillende bedrijfstakken.

In de eerste etappe wordt de huidige stand en ontwikkeling van de concentratie bestudeerd; in de tweede moeten de oorzaken en de effecten van de concentratie worden nagegaan; in de derde etappe moeten bepaalde „wetmatigheden” van het concentratieproces worden opgespoord; in de laatste etappe tenslotte zou men moeten nagaan of uit de ontwikkeling van de concentratie in een bepaalde sector conclusies kunnen worden getrokken over de concurrentiesituatie in die sector. De werkzaamheden bevinden zich op het moment in het stadium van de eerste etappe.

Voorts heeft de Commissie een

¹⁾ Zie *ESB* van 9 augustus 1972, no. 2861, blz. 756 t/m 758.

²⁾ *Pb.* 1971, nr. C 111, blz. 1.

³⁾ Beschikking van 15 december 1971, *Pb.* 1972, nr. L 10, blz. 22.

inventaris opgemaakt van de internationale operaties in de EEG tussen 1966 en 1970. Uit de resultaten hiervan — het zou te ver voeren er hier dieper op in te gaan — concludeert zij het volgende: tussen 1966 en 1970 kan men een duidelijke toename constateren van de internationale verbindingen en van de concentratietendities in de EEG; er hebben zich geen belangrijke veranderingen voorgedaan in de typen operaties of in de regionale en sectoriële spreiding; sommige tekenen wijzen erop dat de activiteit van de communautaire ondernemingen bij de internationale operaties in vergelijking met die uit derde landen toeneemt.

4. Consumentenvraagstukken

De Commissie beoogt niet alleen door middel van haar mededingingsbeleid de consument een grotere keus

van het goederenpakket te verschaffen en deze goederen vrijer te zijner beschikking te stellen, maar ook moet haar politiek bijdragen tot verbetering van de kwaliteit.

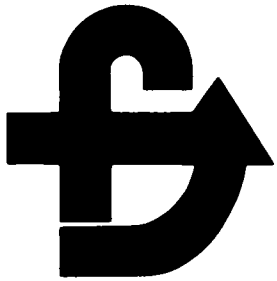
Voorts tracht de Commissie de prijsverschillen in de Gemeenschap te elimineren. Dat er nog grote prijsverschillen bestaan, heeft vooral zijn oorzaak in de verschillende hoogten van de belastingtarieven. De prijsverschillen ten gevolge van opsplitsing van markten probeert de Commissie zoveel mogelijk te corrigeren door haar concurrentiebeleid.

Ten einde de consument ten volle te laten profiteren van de gemeenschappelijke markt, streeft de Commissie ernaar hem enerzijds door voorlichting meer bewust te laten worden van de rol die hij speelt en tot een weloverwogen marktgedrag te laten komen en anderzijds te beschermen in zijn rechten en gezondheid.

Opdat voortdurende aandacht aan deze problemen kan worden geschonken, heeft de Commissie en haar administratie een Dienst voor consumentenvraagstukken opgericht. De Commissie hoopt dat de consumenten door deze maatregelen nog meer zullen profiteren van de gemeenschappelijke markt.

Het verslag bevat een interessant overzicht van de activiteiten van de Commissie op het gebied van het mededingingsbeleid. Het is erg helder geschreven en ook voor niet specialisten goed te begrijpen. Het beleid dat de Commissie denkt te gaan voeren, eventueel in combinatie met andere beleidsonderdelen, komt in dit verslag echter nog nauwelijks tot uitdrukking. Laten we hopen dat de Commissie in haar volgende verslagen aan dit punt meer aandacht zal besteden.

Europa Instituut Leiden

Fisconomie

Grenzen aan de belastingheffing

DRS. M. L. HOFLAND

Met de rijksbegroting 1973 en de vervroegde verkiezingen voor de boeg zal de hoogte van de belastingdruk ongetwijfeld opnieuw ¹⁾ actueel zijn. De gegevens die tijdens de jongste kabinetscrisis en de daaropvolgende kamerdebatten bekend zijn geworden over het dekkingsplan 1973 wijzen op een verhoging van de tarieven van enkele belastingen (o.a. de omzetbelasting en de vennootschapsbelasting) naast tariefbijstelling (inflatiecorrectie) en structurele wijzigingen binnen de inkomstenbelasting. Dit zal vermoedelijk resulteren in, uitgedrukt in een percentage van het nationale inkomen, een hogere belastingdruk. Dit alles doet de vraag rijzen of de belastingdruk zonder tot verstoringen van het economische leven te leiden maar

ongelimiteerd kan stijgen. Deze vraag — en haar beantwoording — wordt uiteraard klemmender naarmate de belastingdruk de neiging heeft voortdurend te stijgen, een situatie welke zich de laatste tien jaren in Nederland jaar op jaar voordoet ²⁾.

Dat in het recente verleden een vrijwel onafgebroken stijging mogelijk is gebleken, terwijl noch een economische catastrofe heeft plaatsgevonden, noch de toename van de welvaart is gestagneerd levert de voorlopige conclusie op dat de grens aan de belastingheffing kennelijk nog niet is bereikt. Daarmee is nog niets gezegd over het al dan niet bestaan van een grens en waar de eventuele grenslijn in concreto moet (kan) worden getrokken. Met deze problema-

tiek en met enkele factoren die daarbij een rol (kunnen) spelen wil ik mij, zij het fragmentarisch, in deze beschouwingen bezighouden.

¹⁾ Ook in de weken voorafgaande aan de Tweede-Kamerverkiezingen in 1971 vormde het belastingdrukgegeven een politiek issue van betekenis. Zelfs in die mate dat een keuze tussen de politieke partijen somtijds leek neer te komen op een keuze voor meer of minder stijging dan wel verlaging van de belastingdruk.

²⁾ De belastingdruk, uitgedrukt in een percentage van het nationale inkomen tegen marktprijzen, geeft het volgende verloop te zien: 1963: 24,9; 1964: 25,8; 1965: 26,1; 1966: 26,2; 1967: 26,6; 1968: 27,3; 1969: 27,7; 1970: 28,3; 1971: 28,6; 1972: 29,1. Bovenstaande cijfers zijn ontleend aan de *Miljoenennota 1972*.

Bestaat er een grens?

Van Traa kwam in zijn oratie tot de conclusie, „dat — mits de Staat het gehele economische bestel onder zijn leiding neemt — er nagenoeg geen grenzen behoeven te zijn voor de belastingdruk. Hoever de overheid met belastingverhoging mag gaan en haar activiteit mag uitbreiden is een vraag die haar beantwoording vooral zal moeten vinden in de politieke sfeer”³⁾.

Dit citaat plaatst ons onderwerp onmiddellijk in een bepaald kader, namelijk de maatschappijstructuur. Binnen de bestaande structuur zal de gestelde vraag naar de bestaanbaarheid van een grens moeten worden beantwoord. Uit het bovenstaande citaat mag overigens niet worden afgeleid, dat Van Traa de mening is toegedaan dat in de vigerende economische orde duidelijke grenzen bestaan. Dit laatste moet worden geconcludeerd uit diens opmerking:

„Verhoging van belastingdruk kan het nationale inkomen doen dalen, misschien zelfs is dit de meest waarschijnlijke gang van zaken, maar noodzakelijk is dit niet; zo staat dus a fortiori niet vast dat verdere verhoging van de belastingdruk moet leiden tot een lagere belastingopbrengst; zelfs het tegendeel van dit alles is mogelijk, mits de besteding op de juiste wijze plaatsvindt en de Overheid de onmisbare prikkels, die zij enerzijds dooft, anderzijds weer voldoende activeert”⁴⁾.

De hoogte der belastingdruk heeft ook tot minder bedachtzame uitspraken dan die van Van Traa aanleiding gegeven. Bekend is de voorspelling van Colin Clark⁵⁾, dat de grens voor de belastingdruk bij 25% van het nationale inkomen zou liggen. Overschrijding van dat plafond zou ernstige gevolgen hebben. In de vakliteratuur is Colin Clark scherp aangevallen vanwege de weinig wetenschappelijke wijze waarop hij tot zijn uitspraak kwam. Ook de praktijk heeft zijn bewering gelogenstraft, getuigt op het huidige niveau der belastingen. Naar aanleiding van het ongelijk van Clark en andere onheilspredikers merkt Pen op:

„Dat wil uiteraard niet zeggen, dat er geen fiscale plafonds zouden zijn. De moeilijkheid is evenwel, dat zij afhangen van vele factoren, waaronder moeilijk traceerbare en sterk veranderlijke gedragingen en gevoelens der belastingbetalers”⁶⁾.

Eén van die factoren is de economische situatie. Sedert Keynes de belastingen (en de overheidsbestedin-

gen) heeft aanbevolen als instrument der economische politiek vindt de belastingheffing niet meer in een soort economisch vacuüm plaats. De Functional Finance leert ons dat het niveau der belastingen zodanig moet zijn dat de verschillende doelstellingen der economische politiek worden bereikt. Uit deze gewijzigde betekenis der belastingen valt af te leiden dat een belastingcapaciteit onbestaanbaar is in die zin dat er een absoluut maximum voor de belastingdruk zou zijn⁷⁾. Er bestaan hoogstens relatieve grenzen, afhankelijk van de conjuncturele situatie en de relevante economische desiderata. Die relatieve grenzen vormen in de concrete omstandigheden optima voor de belastingdruk.

Betekent dit alles nu een dictaat van de moderne economische inzichten? Van oudsher vervullen diezelfde belastingen de functie van financieringsbron der overheidsuitgaven. Het niveau der overheidsuitgaven behoeft niet gelijk te zijn aan dat der belastingen overeenkomstig de economische theorie.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool

De overheidsuitgaven kennen in de eerste plaats een eigen optimum-niveau (geen maximum!). Dat optimum wordt bereikt indien de marginale sociale nuttigheid van de overheidsuitgaven gelijk is aan het marginale offer dat op de economie drukt door de laatste toegevoegde eenheid daarvan. De moeilijke toepasbaarheid van deze regel is er wellicht (mede) oorzaak van, dat de vaststelling van de omvang van de overheidsuitgaven niet altijd even rationeel plaatsvindt. In de tweede plaats kan de discrepantie tussen het niveau der overheidsuitgaven en dat der belastingen worden verklaard uit het bestaan van andere financieringsbronnen. De financiering van de overheidsuitgaven door middel van belastingheffing dient volgens theoretische opvattingen te geschieden tot het niveau dat de marginale sociale kosten van additionele belastingheffing die van andere bronnen van financiering overtreft⁸⁾.

Hiermee is een nieuwe grens gesteld aan de belastingheffing die niet behoort samen te vallen — en dit normaliter ook niet zal doen — met de hiervoor onderscheiden relatieve grens. Overigens mag ook deze tweede grens niet absoluut worden gezien zoals hierna nog zal blijken.

De verhouding tussen beide grenzen

Sterk simplificerend kan worden gesteld, dat de door de Functional Finance gestelde grens een louter economische is. De tweede grens daarentegen wordt niet in de eerste plaats bepaald door factoren van economische aard. Hier spelen meer en andersoortige factoren een belangrijke rol. Met name dient te worden gewezen op de psychologische factoren die de belastingheffing vergezellen⁹⁾. Voortdurend stijgende belastingen zullen leiden tot een sterkere bewustwording van de belastingheffing en vermoedelijk een verslechterende belastingmoraal (toenemende belastingontduiking, belastingvlucht enz.) ten gevolge hebben¹⁰⁾. Deze psychologische factoren vormen qua intensiteit geen onveranderlijke data; op hun beurt worden deze weer (mede) bepaald door de nuttige effecten der belastingheffing en de besteding der gelden. Ook vertoont de belastingmoraal verschillen van land tot land. Uit een en ander volgt dat ook deze tweede grens plaats- en tijdgebonden is en daarom al evenzeer relatief is.

De eerste, economisch-technische, grens pleegt de laatste jaren hoger te liggen dan de tweede, die ik gemakshalve als psychologische grens zal aanduiden. Er is dan ook een grote mate van spanning tussen beide grenzen. Dat overschrijding van de psychologische grens echter niet zonder politieke implicaties kan gebeuren, zal in het volgende onderdeel worden uiteengezet.

De psychologische grens

De veronderstelling dat een dergelijke grens bestaat ligt ook ten

³⁾ P. C. van Traa, *Optimale belastingdruk*, 1951, blz. 20 e.v.

⁴⁾ Van Traa, a.w. blz. 20.

⁵⁾ Colin Clark, *Public Finance and the Value of Money*, *Economic Journal*, 1945.

⁶⁾ J. Pen, *Harmonie en Conflict*, 1963, blz. 174.

⁷⁾ Zie ook A. Morag, *On taxes and inflation*, 1965, Hoofdstuk I The limits of taxation.

⁸⁾ Zie ook Morag, a.w. blz. 12.

⁹⁾ Zie Pen in eerdergenoemd citaat, waarin hij wijst op de veranderlijke gedragingen en gevoelens der belastingbetalers, a.w. blz. 174.

¹⁰⁾ Voor een uitvoerige beschouwing over de psychologisch bepaalde grens aan de belastingheffing zij verwezen naar G. Schmolders, *Allgemeine Steuerlehre*, 1965, blz. 99 e.v.

grondslag aan een theorie door Stevers¹¹⁾ opgebouwd om tot een verklaring van de structuur en het niveau der belastingen te komen; een theorie door hem getoetst aan gegevens over de belastingen (en overheidsuitgaven) in de 19e en 20e eeuw. Het gebezigde model bestaat uit een drietal hypothesen:

- I De overheid (ruim opgevat) streeft in een democratie naar stemmenmaximalisatie¹²⁾;
- II Het toelaatbare niveau van de belastingen bepaalt het niveau der uitgaven. Het toelaatbare niveau van de belasting is de belastingdruk in de voorgaande jaren. Deze belastingdruk blijft constant tenzij er een ramp optreedt¹³⁾;
- III Veranderingen in de structuur van de belastingen worden veroorzaakt door wijzigingen in de objectieve (maatschappelijke) structuren en in de machtsverhoudingen¹⁴⁾.

Hypothese I gaat er vanuit dat het streven naar stemmenmaximalisatie de regulerende motivatie is voor de overheid (w.o. politici e.d.). De tweede hypothese betekent, dat een verhoging van de belastingdruk onder normale omstandigheden politiek onmogelijk is. Het binnen het kader van dit artikel relevante verband tussen de hypothesen I en II kan aldus worden weergegeven, „dat in normale omstandigheden het marginale verlies aan stemmen dat voortvloeit uit verhoging van de belastingdruk, groter is dan de stemmenwinst die verhoging van de uitgavenquote oplevert¹⁵⁾. Er is binnen dit model sprake van een duidelijke grens voor de kiezers. Zij zien de bestaande druk, volgens Stevers, als een absolute grens, die naar ik meen overeenkomt met de hiervoor genoemde psychologische grens, die echter minder star is als hier gesuggereerd. De curve van de belastingdruk loopt in normale tijden volgens deze hypothesen horizontaal; rampen¹⁶⁾ stellen in staat tot een hogere belastingdruk. Het verloop der belastingcurve neemt de vorm aan van een hoogvlakte met enkele pieken (rampen!), terwijl de achtereenvolgende plateaus op een hoger niveau liggen. Het model bleek geldigheid te bezitten bij toetsing aan de werkelijkheid tot 1965.

Een bezwaar tegen hypothese II is de daarin gesuggereerde stringente band tussen het niveau der belastingen en dat der overheidsuitgaven.

Die relatie bestaat zeker, maar haar al te sterk accentueren betekent naast een miskenning van het bestaan van andere financieringsbronnen een verwaarlozing van het deels autonome karakter der overheidsuitgaven. Tegen dit bezwaar ten aanzien van hypothese II kan worden ingebracht dat deze onderdeel is van een model en als zodanig een bewuste stilering van de werkelijkheid inhoudt, zoals Stevers terecht opmerkt¹⁷⁾.

Van meer gewicht voor de geldigheid van de theorie van Stevers is de ontwikkeling van het belastingniveau in de laatste tien jaar. Geconstateerd werd een geleidelijke, maar aanhoudende stijging van de belastingdruk (zie voetnoot 2). Hypothese II lijkt daarmee voor het heden aangetast¹⁸⁾. De oorzaak moet mijns inziens worden gezocht bij het onderkennen van slechts één belastinggrens, namelijk die welke ik als psychologisch heb aangeduid¹⁹⁾. Deze grens bepaalt volgens hypothese II de overheidsuitgaven direct. Het komt mij echter aannemelijker voor dat de psychologisch toelaatbare belastingomvang via het werkelijke economisch-technische niveau invloed uitoefent op het werkelijke niveau der overheidsuitgaven. Op deze wijze komt de spanning, die ontstaat tussen de beide belastinggrenzen indien de economische toestand en economische desiderata een hoger belastingniveau vereisen dan de psychologische belastinggrens toelaat, beter tot haar recht. Overschrijding van die laatste grens kan het resultaat zijn van een dergelijk conflict en het is uiteindelijk de feitelijk geheven belastingomvang die medebepalend is voor de omvang der overheidsuitgaven.

De overschrijding van de psychologische belastinggrens heeft weer betekenis voor die grens zelf. De belastingbetalers wennen aan de hogere belastingdruk hetgeen de psychologische belastinggrens blijvend op een hoger niveau brengt. Het optreden van dit verschijnsel wordt door de overheid (politici e.d.) waargenomen en uitgebuit om de door haar om electorale redenen verlangde hogere overheidsuitgaven door te voeren. In dit verband zij gewezen op de wiebeltax, die als een handvat voor structurele belastingverhogingen kan worden gehanteerd.

Amendering van het model van Stevers in vorenbedoelde zin doet het model zijn analytische betekenis in het geval van voortdurende geleidelijke stijging der belastingdruk behouden.

Samenvatting door middel van schema en toelichting aan de hand van een voorbeeld

Het voorgaande kan met behulp van het op de volgende pagina afgedrukte schema worden weergegeven. Dat dit schematisch weergegeven relatie- en beïnvloedingspatroon niet meer is dan een benadering van het werkelijke krachtenveld waarin de belastingheffing plaatsvindt, behoeft geen nadere toelichting.

De werking van het model kan het beste aan de hand van een voorbeeld worden toegelicht. Gekozen is voor het milieuvraagstuk. De problematiek rond ons milieu staat reeds geruime tijd op de voorgrond. De oorzaak van het bestaan van een milieuvraagstuk ligt bij de maatschappelijke produktie en consumptie. De totstandkoming daarvan gaat gepaard met hoge sociale kosten vanuit milieuoogpunt gezien. Het vraagstuk oplossen door middel van het marktmechanisme is niet mogelijk nu juist deze regulator te kort blijkt te schieten. De oplossing dient in een andere richting te worden gezocht: de overheid. Deze zal veel geld dienen te spenderen aan het milieuvraagstuk naast het uitvoeren van wettelijke regelingen e.d. De overheid zal de resulterende financieringsproblemen goeddeels op moeten lossen door additionele belastingheffing welke tot drukverhoging leidt. De toename van de overheids-

11) Th. A. Stevers, Welke factoren bepalen de veranderingen in het niveau en de structuur van de belastingen in de 19e en 20e eeuw?, *Smeetsbundel*, 1967, blz. 327 e.v.

12) Stevers, a.w. blz. 330.

13) Stevers, a.w. blz. 335.

14) Stevers, a.w. blz. 338.

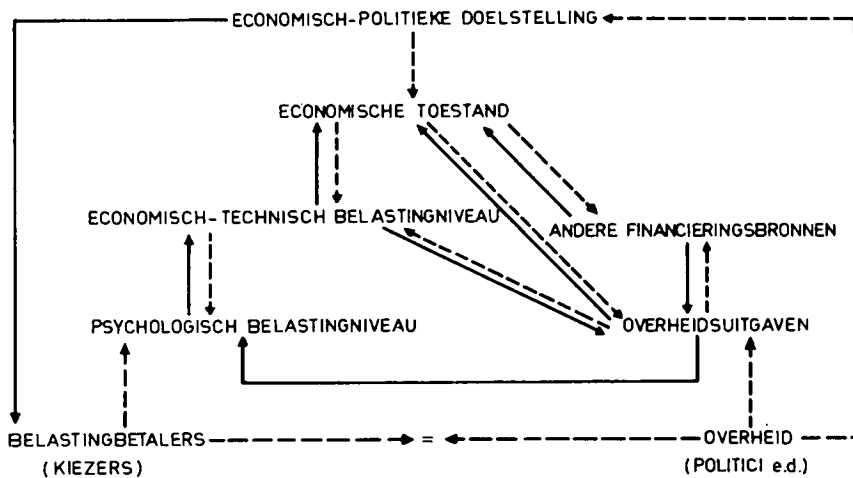
15) Stevers, a.w. blz. 336.

16) Het is, dunkt me, wat te pessimistisch of zo men wil te optimistisch te veronderstellen dat slechts dergelijke weinig opwekkende toestanden (oorlogen e.d.) tot verhoging der belastingdruk in staat stellen.

17) Stevers, a.w. blz. 337.

18) Stevers voorzag een dergelijke ontwikkeling wel. Hij meende dat alsdan hypothese II beperkt diende te worden tot de algemene belastingen. Verhoging van bestemmingsheffingen en andere heffingen volgens het profijtbeginsel zouden vermoedelijk wel plaatsvinden, blz. 344. Maar ook dit lijkt niet juist omdat naast verhoging van heffingen volgens het profijtbeginsel ook algemene belastingen zijn of worden verhoogd (inkomstenbelasting, vennootschapsbelasting, vermogensbelasting).

19) Deze grens zou in de context van Stevers' bijdrage wellicht beter met politieke grens kunnen worden aangeduid.

- > Informatie over wenselijke aard en omvang van grootheden en doelstellingen en de invloed daarvan op andere grootheden.
- > Informatie over werkelijke aard en omvang van grootheden en doelstellingen en de invloed daarvan op andere grootheden.

uitgaven betekent een groter beslag op produktiecapaciteit door de overheid, hetgeen vanwege de niet direct nuttige economische effecten ten koste zal gaan van de economische groei.

We zien derhalve ten gevolge van de oplossing van het milieuvraagstuk noodzakelijke mutaties in drie grootheden: de overheidsuitgaven, de belastingen en de economisch-politieke doelstellingen. Hoe komt dit alles tot stand binnen het geschetste model? De kiezers-belastingbetalers, zo

stelt Stevers²⁰), zijn slechts bereid belastingdrukverhoging te accepteren bij optredende rampen (dat dit wat te absoluut gesteld is bleek hiervoor). De stelling van Stevers zou nu uitgebreid kunnen worden in die zin dat ook bij een dreigende ramp de bereidheid tot aanvaarding van drukverzwaring ontstaat. Belangrijk is in dit verband de bewustwording van de voorspelde ecologische ramp, niet alleen bij de kiezers, maar ook bij de overheid (politici enz.). De psychologische belastinggrens zou daarmee op een hoger niveau komen. De overheid in haar streven naar stemmenmaximalisatie houdt rekening met de wensen der kiezers, hetgeen resulteert in mutaties in de overheidsuitgaven en in een wijziging in de economisch-politieke doelstellingen. De economisch-politieke doelstellingen bepalen mede het oordeel over de economische toestand. De

feitelijke toestand bepaalt in nauwe samenhang met die doelstellingen het economisch-technische belastingniveau. Dit niveau kan bij een lager groeicijfer hoger zijn, waardoor meer overheidsuitgaven ook werkelijk mogelijk zijn. Overheidsuitgaven die, het zij nogmaals opgemerkt, slechts indirect economisch nuttige effecten hebben. Datgene wat feitelijk onderzomen wordt (in de vorm van concrete overheidsuitgaven en de geldende economische groeidoelstelling) beïnvloedt weer de kiezers en daarmee de psychologische belastinggrens.

Hoewel niet te weinig kan worden benadrukt, dat het gehele proces rond de belastingheffing sterk vereenvoudigd is weergegeven, lijkt een dergelijk schematisch model nuttig om althans enigermate inzicht te krijgen in de gecompliceerde problematiek. Ook zou men uit het voorgaande gemakkelijk de indruk kunnen overhouden dat het belastingvraagstuk slechts een zaak is van hoeveelheid (niveau) en niet van kwaliteit (structuur). Dat de structuur, de verdeling, der belastingheffing (zie ook hypothese III in het model Stevers) geen aandacht heeft gekregen, wil echter niet zeggen dat de structuur der belastingen geen betekenis heeft voor het niveau der belastingheffing. Het zou echter te ver voeren daar thans dieper op in te gaan.

Drs. M. L. Hofland

²⁰) Stevers, a.w. blz. 335.

R. Findlay: Trade and specialization. Penguin Modern Economics Texts, Penguin Books, Londen, 1970 (herdruk 1971), 140 blz., f. 4,95.

Dit boekje is er één uit een serie „unit texts”. Op het gebied van internationale economische betrekkingen verschenen in deze reeks eerder reeds aparte deeltjes over het internationale monetaire bestel (H. G. Grubel), betalingsbalanspolitiek (B. J. Cohen) en de EEG (D. Swann)¹⁾, alsmede twee „readings”: *International Finance*

(ed. R. N. Cooper) en *International Trade* (ed. J. Bhagwati).

De boekjes in deze serie zijn opzettelijk klein gehouden wat volume en prijs betreft, om de docent flexibel te geven ten aanzien van de voorgeschreven of aanbevolen literatuur; bovendien kunnen op deze manier „with maximum speed and

minimal cost to the reader” (gewijzigde) herdrukken en nieuwe uitgaven verschijnen.

Binnen een dergelijke beperkte ruimte stelt Findlay zich ten doel „the foundation of that part of the theory of international trade which deals with the explanation of the pattern of international specialization and the gains from trade” (blz. 18/19) op „undergraduate”- of „beginning graduate”-niveau (voorwoord) te behandelen. In deze opzet is de auteur voortreffelijk geslaagd. De zeer gecondenseerde tekst (met in totaal het prettige aantal van vier voetnoten) is nergens fragmentarisch geworden; op een welhaast geraffineerde manier

¹⁾ Deze laatste twee boekjes zullen in zijn tijd eveneens in dit blad worden besproken.

wordt een veelheid van onderwerpen merkwaardig compact en volledig besproken, waarbij de benadering steeds 'fris' of zelfs tamelijk origineel is. Voeg hierbij dat het boekje goed leesbaar is, dan lijkt ons voldoende gemotiveerd waarom lezing van het onderhavige werkje voor zowel (doctoraal)student als docent van waarde is; overigens zal eerstgenoemde de leidende hand van de laatste vooralsnog waarschijnlijk moeilijk kunnen ontberen — voor echte zelfstudie, in ieder geval in de eerste fase van een wat diepergaande bestudering van de theorie van de internationale handel, is de tekst toch vaak enigszins té gecompliceerd.

Vanzelfsprekend zijn er ook nog wel enige kritische opmerkingen te maken; we zullen, wanneer we nu in het kort de inhoud laten volgen, daarbij dan ook enkele kanttekeningen plaatsen, en onze recensie afsluiten met enige punten welke bij een herdruk wel verbetering behoeven. Aan onze algemene waardering voor Findlay's boekje doet een en ander echter niet noemenswaard af.

In het inleidende hoofdstuk wordt meteen reeds de draad gesponnen die door een groot deel van het boekje blijft lopen: internationale handel ontstaat als gevolg van verschillen in de determinanten welke verantwoordelijk zijn voor verschillen in kosten-(prijs-)verhoudingen tussen de landen — verschillen in factor-,endowments' (totale hoeveelheid produktiefactoren waarover een land beschikt) en technologie (produktiefuncties) voor wat betreft de aanbodzijde, en verschillen in smaak (consumptiepreferentie) voor wat betreft de vraagzijde.

Hoofdstuk 2 („The General Equilibrium of Resource Allocation, Production and Trade”) behandelt eerst begrippen als 'transformatiecurve' en (produktie-)box', waarna het 'algemeen' (d.w.z.: twee-goederen-)evenwicht in autarkie- en handelsituatie elegant en duidelijk wordt geadstrueerd met simpele meetkundige en algebraïsche hulpmiddelen.

In het derde hoofdstuk („The Determinants of International Specialization I'') worden de hiervoor reeds vermelde drie determinanten van internationale handel systematisch successievelijk geanalyseerd, waarbij het verschil in factor-,endowments' nader wordt onderscheiden in een absoluut verschil bij dezelfde totaalverhouding, en een relatief verschil (dus: een verschillende totaalverhouding)²⁾. Is het verschil tussen de landen uitsluitend

een *schaalverschil* in hoeveelheid 'endowments' (dus bij dezelfde 'overall' factorverhouding, produktiefuncties en smaak), dan kan toch handel ontstaan, namelijk indien het (identieke) preferentieveld niet homothetisch is; terecht vestigt Findlay de aandacht op dit vaak maar al te gauw over het hoofd geziene aspect.

Overigens is Findlay's betoog vervat in termen van inkomenselasticiteit (die derhalve dan niet de waarde één dient aan te nemen voor één, en dan ook voor het andere, goed, wil handel ontstaan), omdat indifferentiecurven worden vermeden.

De determinant 'verschillen in smaak tussen de landen', cet. par. de overige determinanten, kan, en wordt dan ook, zeer kort afgedaan.

Hierna krijgt het *relatief* verschil in factor-,endowments'-verhouding de ruime aandacht zoals dat gerechtvaardigd is door de centrale plaats die het Heckscher-Ohlin-theorema nog altijd inneemt tussen de diverse verklaringen van de richting van de internationale handel. In logische samenhang vindt hier ook het factorprijsegalisatiethorema zijn plaats, op de meest voor de hand liggende wijze voor een dergelijk boekje geïllustreerd, namelijk met het Lerner-diagram.

Bij Heckscher staat „1949" vermeld, het jaartal van uitgave van de Ellis & Metzler 'readings' waarin Heckscher's artikel in de Engelse vertaling is opgenomen; ook in de bibliografie is verzuimd het jaar 1919 waarin zijn artikel oorspronkelijk (in *Ekonomisk Tidskrift*) verscheen, te vermelden.

Op blz. 49 lezen we in een alinea consequent foutief „labour" in plaats van „land".

In een luttel aantal (tien) bladzijden wordt om het Heckscher-Ohlin-theorema een „commonsense reasoning", een meetkundige illustratie (corresponding points', welke term Findlay overigens niet noemt; produktie-,bias', idem) en een algebraïsch modelletje gebouwd; een geïntegreerde aanpak die wonderwel gelukt lijkt te zijn.

Een klein bezwaar vind ik dat hier (nog) niet voldoende expliciet wordt gemaakt dat relatieve factorschaarste gedefinieerd (gemeten) kan worden met behulp van een 'fysieke hoeveelheid'- óf een 'prijs'-criterium. Wanneer de vraagpreferenties tussen de landen zodanig uiteenlopen dat, vergeleken met de 'fysieke' maatstaf, een 'pervers' resultaat ontstaat, dan is het wat onzorgvuldig om toch van „import of the land-intensive

commodity into the land-abundant country" (blz. 55) te spreken; het land is kennelijk níet relatief 'grond'-intensief: de factorprijzen hebben het laatste woord in deze, en dat deze maatstaf samenvalt met het 'fysieke' criterium in geval van identieke, dan wel niet teveel verschillende, smaak, is punt twee. Op blz. 94 spreekt Findlay mut. mut. over de Verenigde Staten als hebbende een relatief sterke preferentie voor relatief kapitaalintensieve goederen; als hierdoor de relatieve prijs van de factor kapitaal dan inderdaad hoger wordt dan in het buitenland, mag Findlay het eigenlijk niet meer hebben over „the greater relative abundance of capital" van de VS. Eerst op blz. 96, bij de bespreking van de Leontief-paradox, treffen we de mededeling aan dat „the physically abundant factor is economically scarce", en om deze *economische* schaarste gaat het uiteindelijk.

De verschillen in *technologie* tussen de landen, als mogelijke verklaring van het ontstaan, en de richting, van internationale handel, is bij Findlay vanzelfsprekend in goede handen. Van hem, met H. Grubert als mede-auteur, is immers de op Lerner's factorprijsegalisatiediagram gebaseerde methode van het analyseren van technische vooruitgang³⁾. Jammer alleen dat de 'neutrale' technische vooruitgang, waarvan in het boekje steeds wordt uitgegaan, niet even gecontrasteerd is met een grafisch voorbeeld van 'niet-neutrale' (dus: factor-,biased') technische vooruitgang, waarbij de optimale factorintensiteit, gegeven de factorprijsverhouding, (wél) verandert; dit had de verbale tekst in hoge mate gesteund.

Het zojuist gememoreerde grafisch manco geldt eigenlijk ook voor een niet-uniforme (wél neutrale) technische vooruitgang; op blz. 58 wordt een en ander uitvoerig beschreven, terwijl het zeer verhelderend zou zijn geweest dit hele verhaal even in het Lerner-diagram op blz. 47 in te tekenen. Wellicht echter heeft Findlay hiermee opzettelijk willen bereiken dat de lezer 'wakker blijft' omdat hij aldus aangespoord wordt 'mee te blijven doen': in zijn voorwoord immers stelt de schrijver dat „The reader . . . will probably need pencil and

²⁾ Deze door ons expliciet gemaakte systematiek wordt door Findlay enigszins versluierd door de volgorde en opschriften van de gevolgde indeling.

³⁾ „Factor Intensities, Technological Progress and the Terms of Trade", *Oxford Economic Papers*, 1959.

paper to draw his own diagrams as he goes along as much of the text can be described as 'verbal geometry'".

Inmiddels krijgt Ricardo bij Findlay de plaats die hem toekomt: internationale handel verklaard door verschillen in produktiviteit. Findlay ziet Ricardo als verschafter van een basismodel van de determinant 'verschillen in technologie', dat uitgebreid kan worden tot een constellatie van (neutrale, maar natuurlijk niet-uniforme) efficiency-verschillen onder de veronderstelling van twee factoren waarbij de technische coëfficiënt niet vast is, en substitutie dus kan plaatsvinden.

Het hoofdstuk wordt besloten met de paragraaf „The Chain of Comparative Advantage”, eerst in geval van n landen (en twee goederen), daarna voor n goederen (en twee landen). Voor beide modellen zien we dezelfde indeling terug: 1. Heckscher-Ohlin; 2 a. Ricardo, vaste technische coëfficiënten; 2b. 'Ricardo', substitutie. Er is gebruik gemaakt van een reeds eerder afgeleide wereld-transformatiecurve, en een Lerner-Findlay/Grubert-isoquantendiagram.

In het hoofdstuk „The Determinants of International Specialization II” wordt allereerst Myints toepassing van Adam Smiths 'vent for surplus'-gedachte op de handel van ontwikkelingslanden in een kritisch daglicht gesteld. Findlay maakt hierbij gebruik van een (rechte) transformatiecurve; merkwaardig is dat hij op blz. 71 de ruilvoet laat afwijken van de (vaste) binnenlandse prijsverhouding, zonder dat sprake is van enige distorsie.

Misschien dat bij de bespreking van Kravis' 'availability'-theorie iets te weinig nadruk wordt gelegd op het feit dat, doordat de factor 'natuurlijke hulpbronnen' als de voornaamste determinant wordt beschouwd, deze idee in feite een vernauwing is van, dan wel zwaar aanleunt tegen, het Heckscher-Ohlin-theorema; voor de laatstgenoemde kwalificatie denke men slechts aan Samuelsons 'tropical fruits'-uitspraak. De vergelijking welke Findlay maakt tussen de 'availability'- en de factorproportiestheorie van Heckscher-Ohlin (blz. 79) is niet geheel zuiver: de laatste benadering verliest nu eenmaal haar stringente eenduidigheid wanneer, zoals in casu, vier produktiefactoren worden geïntroduceerd.

Hoofdstuk 5 („Empirical Testing of Theories of International Specialization”) is voornamelijk een zeer

complete, overzichtelijke, presentatie van de befaamde resultaten van MacDougall en Leontief, inclusief de literatuur (kritiek, tegenkritiek, explicaties, soortgelijke onderzoeken) welke hierop resp. is gevolgd.

Bij MacDougall was het relevanter geweest het jaartal 1937 (cijfermateriaal) te vermelden dan „1951, 1952” (publikatiedata), in verband met het belang van de 'imperial preference'. Methodologisch niet geheel juist is het om te stellen (blz. 95) dat het optreden van omkering van factorintensiteit (tussen de landen), één van de 'verklaringen' van de Leontief-paradox, aanleiding geeft tot „refutation” en „contradicting” ten aanzien van de Heckscher-Ohlin-theorie, omdat dit theorema noodzakelijk de onmogelijkheid van, of tenminste de niet-actualiteit van een potentieel mogelijke, 'reversal' vooropstelt.

Op blz. 102 wordt geponereerd dat niet-homogeniteit de moeilijkheid is welke een derde produktiefactor als 'natuurlijke hulpbronnen' met zich meebrengt; we missen hier de constatering dat soortgelijke problemen zich voordoen bij (de aggregatie van) andere produktiefactoren, terwijl een wellicht fundamenteeler bezwaar is dat het begrip 'factorintensiteit' analytisch niet langer eenduidig hanteerbaar is bij meer dan twee factoren.

Het boek eindigt met een redelijk brok 'welfare' (algemene begrippen; mondiaal/nationaal gezichtspunt): 27 bladzijden is relatief meer dan wat men in de meeste traditionele tekstboeken hierover vindt.

Hoewel ik alle begrip kan opbrengen om bij een dergelijke zeer moeilijke materie als welvaartseconomie toch is⁴⁾, zo weinig mogelijk 'overhoop te halen', kan ik Findlay's overwegingen niet volgen welke hem ertoe brachten een sociale-welvaartsfunctie (en dus een Bergson-'frontier' als gemeenschapsindifferentiecurve) niet in te brengen. Als Findlay op blz. 128 spreekt over „selection of a point on the welfare frontier as 'best' in terms of some criterion of social welfare that weighs the relative deservingness of the individuals against each other”, waarom dan geen expliciete sociale-welvaartsfunctie ingevoerd, om de diverse 'utility-possibility'-diagrammen mee af te werken? Is Findlay soms de mening toegedaan dat hier de economist niet meer als economist 'mag' spreken? Ook in een conceptie als 'potentiële welvaartsverbetering' echter ligt een waardeoordeel besloten (nog afgezien van het waardeoordeel dat men impliciet hecht aan de status quo inko-

mensverdeling): de interpersonele nutsvergelijking raakt men niet kwijt; het nut wordt nu slechts onderworpen aan de maatstaf van het geld⁵⁾; tenslotte, het postuleren van de onvergelijkbaarheid van (veranderingen in) individuele 'welfare' is op zichzelf al een waardeoordeel.

Van wat minder belang, maar evenmin begrijpelijk, vind ik het kennelijk willens en wetens vermijden van de termen 'point' resp. 'situation utility-possibility'-curve.

Bij de uiteenzetting van de 'wereld'-welvaartaspecten (vrijhandel is 'beter' dan geen, of belemmerde, handel) is Findlay wat summier en/of onnauwkeurig als hij stelt dat wanneer niet voldaan is aan (de voorwaarde voor) factorprijsegalisatie tussen de landen, de 'wereld' in geval van vrijhandel 'op' de wereldtransformatiecurve produceert, terwijl een punt hierbuiten bereikbaar wordt indien de factoren internationaal volledig mobiel zouden zijn, waardoor hun internationale prijsegalisatie wél geëffectueerd wordt.

Findlay had duidelijk moeten maken dat het gaat om twee verschillende transformatiecurven; alleen voor zover er geen corresponderende punten zijn, en dus geen factorprijsegalisatie mogelijk is, zal goederenmobiliteit geen volledig substituuut zijn voor factormobiliteit, en is dit laatste derhalve noodzakelijk voor het bereiken van een mondiaal Pareto-optimum — de bijbehorende transformatiecurve loopt dan voor dit gedeelte buiten de transformatiecurve waarvoor geen corresponderende punten denkbaar zijn.

Een laatste punt van kritiek is dat Findlay weliswaar aangeeft hoe een Baldwin-tarief-,envelop' (monopolie-,envelop') te construeren, en wat de betekenis van deze curve is, maar verzuimt, tenminste voor het geval van een niet-oneindig elastische buitenlandse offercurve, deze in combinatie met de (binnenlandse) transformatiecurve af te beelden, en te vergelijken met de vrijhandelsevenvelop. Vooral met dit laatste zou het inzicht zeer geïndiend zijn geweest.

Voor een volgende druk van het

⁴⁾ Hier wordt bedoeld: de moeilijkheidsgraad van de traditionele (Kaldor, Hicks, Scitovsky, Samuelson) theoretische 'welfare economics'.

⁵⁾ Cf. Baumol in „Community Indifference”, *The Review of Economic Studies*, 1946/47, aan welk artikel ik ook het volgende citaat ontleen: „May it not sometimes be better, then, to begin by setting out our „political postulates” boldly and proceeding from there?”.

boekje hebben we nog enige wensen, welke voornamelijk op het (typo)grafisch-technische vlak liggen:

1. Correctie van zo'n dozijn zetfouten, waarvan er enkele echt wel 'storend' zijn. Op blz. 122 is „restrictions”, waar het over „redistribution” en „restrictions” gaat, geen neologisme als de contaminatie 'stagflatie', maar ook gewoon een zetfoutje.

2. Synchronisatie van diagrammen, symbolen, enz. Ook aan de omschrijving van de grootheden die op de assen van de figuren genoteerd zijn, ontbreekt het nodige: soms is er in het geheel geen, soms een onvolledige, aanduiding; soms staat er een „X” resp. „Y”, maar dit beduidt soms goed X (Y), maar ook: X- (Y-) as, of ook wel het punt X (Y).

3. Verschillende diagrammen kunnen zonder meer verbeterd en aangevuld worden; sommige figuren kunnen gecombineerd worden.

4. Bij het in de tekst noemen van / verwijzen naar figuren zou het desbetreffend paginanummer even vermeld kunnen worden.

5. De index is beslist onvoldoende;

in ieder geval dient het zaakregister uitgebreid te worden.

6. Bij de tijdschriftartikelen, zoals vermeld in de literatuuropgave, behoort melding gemaakt te worden van opname in een standaardbundel als de 'readings' van Ellis & Metzler, resp. Caves & Johnson (en niet te vergeten de uitstekende, in het begin reeds genoemde, 'readings'-Bhagwati).

Tenslotte: voor lieden met dissertatiedrang, maar zonder -onderwerp, kan het raadplegen van Findlay's werkje mogelijk rendabel zijn (tenminste, voor wat betreft de als tweede genoemde karaktertrek): de auteur verzuimt niet vraagstukken te noemen die volgens hem nog niet (voldoende) zijn uitgediept, zoals de „gains from growth” (blz. 112), een „commodity by commodity 'case study' approach” van de „propensity to engage in R & D” (blz. 107), en een „study linking empirical estimates of income-consumption coefficient and capital-labour ratios of specific commodities or commodity groups” (blz. 97).

A. Ketting

International reserves — needs and availability. Papers and Proceedings: Seminar at the International Monetary Fund, June 1-3, 1970. International Monetary Fund, Washington, DC, 1970, XIV, 552 blz., US \$ 6.

Dit jaar vindt het internationale beraad plaats over de eventuele creatie van bijzondere trekkingsrechten (SDR's) voor een tweede basisperiode, waarvan de begindatum valt op 1 januari 1973. Indien succesvol, zal dit beraad op grond van de statuten van het IMF uitmonden in een voorstel van de Managing Director van deze instelling aan de Board of Governors voor een bepaalde creatie (of vernietiging) van SDR's. Het behoort nauwelijks betoog dat het vinden van een consensus niet gemakkelijk zal zijn. Enerzijds is er globaal een overvloed aan reserves, die echter tamelijk geconcentreerd is bij een beperkt aantal landen, anderzijds zijn er landen, waaronder de Verenigde Staten, met een nijpend tekort; sommigen zien verdere SDR-creatie op dit moment als onvermijdelijk inflatoir, anderen menen dat het nalaten van creatie het veld zou vrij laten aan de dollar; de een ziet er een steun in voor het SDR-stelsel, de ander een bedreiging. Onzekerheid over de vraag of en, zo ja, wanneer de dollarconvertibiliteit zal worden hersteld, vergemakkelijkt de besluitvorming niet, evenmin als de onzekerheid omtrent de afloop van

de discussies over de hervorming van het internationale monetaire stelsel als geheel.

Voortaan kan een ieder die geneigd is de discussie te volgen en daar een eigen mening over te vormen beslagen ten ijs komen dank zij de hier te bespreken bundel. Deze vormt de vrucht van een gedachtenwisseling die het Fonds in juni 1970 heeft georganiseerd met wetenschapsmensen uit vele landen over de criteria voor het bepalen van de reservebehoefte. De bundel presenteert niet alleen de referaten, maar ook de commentaren daarop en de discussiebijdragen. Het nut van de bundel is sterk verhoogd door het opnemen van een vijftal stafstudies van het IMF, waaronder statistische werkstukken, alsmede het eerste creatievoorstel van de Managing Director daterend van 1969 dat in belangrijke mate op die studie gebaseerd is.

Daaraan vooraf gaan referaten van: M. C. Kemp en E. Sohmen, beide over de mondiale reservebehoefte; J. Niehans over de reservebehoefte van een afzonderlijk land (commentaar van onder meer R. Triffin); J. Márquez over de reserve-

behoefte van de ontwikkelingslanden; R. Cooper over het verband tussen internationale liquiditeit en betalingsbalansaanpassing (commentaar van onder meer H. G. Johnson); R. R. Rhomberg over de economische schatting van de gevolgen van mutaties in de reserves (commentaar van R. I. McKinnon); P. Ahtiala die nationaal en internationaal monetair beleid met elkaar vergelijkt (commentaar van onder meer Prof. Dr. C. Goedhart); W. S. Salant over in de praktijk bruikbare technieken voor het schatten van de behoefte aan reserves; J. M. Fleming over het effect van het aanbod van andere reserves op de behoefte aan SDR's (commentaar van E. M. Bernstein) en F. Hirsch met samenvattende conclusies. De bundel eindigt met twee bijdragen van stafleden: J. J. Polak die nationale en internationale liquiditeitscreatie met elkaar vergelijkt (eerder verschenen in „Essays in honour of Thoril Kristensen”, OESO, Parijs, 1970) en J. M. Fleming over het verband tussen reservecreatie en reële reserve-aanwas. Bij een dergelijke „embarras du choix” moet hier worden volstaan met een korte aanduiding van de werkwijze van de staf en van een aantal van de meest belangwekkende discussiebijdragen.

De staf berekent de reservebehoefte door middel van extrapolatie van groeicurves die geënt zijn op een aantal historische reeksen over de jaren 1954-1964 (ook t/m 1968), waarvan de voornaamste zijn: de nominale reserves, de verhouding tussen reserves en gesommeerde betalingsbalansaldi (absoluut) en de reserve-invoerverhouding (twee methoden: a. handhaving van de verhouding van 1968 of 1964; b. sommering van de asymptotisch afgevlakte trends van de reserve-invoerverhouding voor ieder land afzonderlijk op grond van de veronderstelling dat de overwegend dalende trends niet kunnen voortduren; extrapolatie van de invoergroei is zowel ad a als ad b bepalend voor de omvang van de noemer in de projectieperiode).

Een van de hoofdproblemen van de staf was het kiezen van een periode voor de trends, zodanig dat deze werkelijk iets zeggen over de reservebehoefte en niet alleen maar over de reservevoorziening. De staf heeft daartoe moeten zoeken naar indicatoren van de toereikendheid der reserves. Als een van de belangrijkste van deze indicatoren wordt de uitbreiding of inkrimping van restric-

ties in het handels- en kapitaalverkeer beschouwd. Vooral op grond van dit criterium oordeelt de staf dat de periode 1954-1964 er een van toereikende reserves was — niet teveel, niet te weinig — zodat de trends het beste aan de data over deze periode kunnen worden aangepast. Een ander voor de hand liggend criterium voor de toereikendheid van de reserves, te weten de mate van mondiale inflatie (of deflatie), wijst de staf af, omdat de gevoeligheid van het conjunctuurbeleid voor de reservepositie gering wordt geacht. Zowel op de toeneming van restricties vanaf 1964 als criterium voor een beginnend reservevetekort als op het afwijzen van de mondiale inflatie als indicatie van een teveel kan mijns inziens worden afgedongen: de restricties hebben samenhangen met het langdurig nalaten van wenselijke wisselkoersaanpassing, in het bijzonder door de reservevalutalanden; reservecreatie in een mate die de restricties zou hebben voorkomen, zou tot nog verder uitstel van wisselkoersaanpassing hebben geleid, en dat een dergelijke reservecreatie tevens inflatoir zou werken, lijkt onmiskenbaar. Het principe blijft echter juist, dat onafhankelijke indicatoren nodig zijn om de relevante data te kunnen selecteren voor het berekenen van de trends.

Salant geeft een uiterst nuttige, kritische beschouwing van de toegepaste methoden. Zo wijst hij op goede gronden de reservegroei sec en de verhouding met de gesommeerde betalingsbalansonevenwichtigheden, zoals door de staf toegepast, af. Hij doet diverse voorstellen voor verbetering en geeft ook nieuwe wegen aan, zoals het leggen van een relatie tussen reserves en geldhoeveelheid en het toepassen van een „banking approach” voor het bepalen van de reservebehoefte van de reservevalutalanden, die voldoende reserves moeten verwerven om het vertrouwen in hun verplichtingen te kunnen handhaven.

Wellicht rijst de vraag, waarom de staf zich beperkt tot meer of minder subtiele statistische extrapolatie, met alle nadelen van dien, zoals het gebruik van de reservevoorziening als indicator van de behoefte en het leggen van relaties met ex post grootheden (invoer, betalingsbalansaldi). De uitmuntende verhandeling van Rhomberg, die lid is van de staf, leert waarom: de reservebehoefte zou in feite bepaald moeten wor-

den met behulp van een model dat de wisselwerking tussen de reservevoorziening en het beleid alsmede de afstemming van het beleid op de doelvariabelen (zoals werkgelegenheid, prijsontwikkeling, externe positie) weergeeft. De moeilijkheden die hiervoor moeten worden opgelost, zijn echter nog lang niet overwonnen. Een interessant en weinig bemoedigend punt is, dat een wereldmodel zou moeten worden opgebouwd uit nationale modellen, omdat de genoemde wisselwerking tussen de reservevoorziening en het beleid zich afspeelt op nationaal niveau en wel op zeer gedifferentieerde wijze. Tegelijkertijd zijn echter de gedragsparameters in een nationaal model zelf weer afhankelijk van de mate van toereikendheid der reserves in de andere landen, zoals Cooper in een bijdrage van hoog gehalte duidelijk doet uitkomen; zo zal een land gemakkelijker een betalingsbalanstekort overwinnen en zal het zich daarvoor wellicht ook minder moeite getroosten, naarmate de reserves elders ruimer zijn.

Al lijkt de individuele benadering van de wereldbehoefte, daarbij rekening houdend met de vastgestelde mondiale interdependentie, het theoretisch ideale eindpunt, de af te leggen weg is kennelijk nog lang. Cooper verzucht zelfs: „It is well-nigh impossible to generalize usefully about the relationship between liquidity and adjustment” en Niehans constateert op grond van een uitvoerig literatuuronderzoek: „From the point of view of practical application, however, it must be admitted that at present there are no operationally useful techniques for assessing the needs for reserves of individual countries”. Niehans is echter, anders dan Rohmberg, van mening dat dit voor de bepaling van de mondiale reservebehoefte niet erg is, waarbij hij een analogie maakt met de macro-economische bepaling van de wenselijke geldvoorziening, die ook niet is gebaseerd op de individuele kasbehoeften. Het laatste woord hierover is stellig niet gezegd, maar mijns inziens staat Rhomberg sterker. Hoe dan ook, een behoorlijke macro-theorie van de reservebehoefte bestaat nog niet, de knappe bijdrage van Kemp ten spijt; integendeel, de macro-theorie is zelfs minder ver ontwikkeld dan de door Niehans scherpzinnig becristiseerde theorieën van de individuele reservebehoefte. Niehans komt zelf tot de slotsom: „A simple and perhaps

somewhat conventional rule may therefore be the best that can be hoped for in the foreseeable future. For the long run the real growth of output may be taken as a rough guide”. Inderdaad is de keuze voor het moment beperkt tot een dergelijke sterk normatieve regel dan wel de statistische methoden van de staf.

Een van de meest fundamentele problemen is aan de orde gesteld door Prof. Johnson, met name de vraag of het zin heeft nominale reserves te creëren, uitgaande van de veronderstelling dat op lange termijn het prijsmechanisme de reële reservevoorziening terugbrengt tot de reservebehoefte (naar analogie van de geldtheorie). Zowel zijn lucide opmerkingen hierover, als de na afloop van het Seminar door het staflid Fleming geschreven studie, waarin wordt aangetoond dat onder bepaalde aannemelijke veronderstellingen de creatie van nominale reserves wel degelijk zin heeft, zijn alleen al het kopen van de bundel waard. Gegeven de schat aan materiaal die verder nog wordt geboden, is de prijs van \$ 6 slechts symbolisch.

P. Stek

Prof. Ir. L. H. J. Angenot: An introduction of the application of the theory of traffic poles in forecasts of traffic on a network of roads. Instituut voor Stedebouwkundig Onderzoek van de Technische Hogeschool te Delft, 28 blz.

Uitgave ter gelegenheid van het afscheid van Prof. Ir. L. H. J. Angenot als directeur van het Instituut voor Stedebouwkundig Onderzoek.

esb

Mededeling

Ethiek in de assurantiebemiddeling

Op dinsdag 12 september a.s. (aanvang 9.30 uur) organiseert de Nederlandse Vereniging van Assurantiebezorgers (NVA) in 't Voorhuys te Emmeloord een NVA-dag over „De ethiek in de assurantiebemiddeling”.

Aan deze dag zullen medewerken: Prof. Dr. B. C. J. Lievegoed, Mevr. A. Rietberg, F. X. J. Baneke en N. B. M. Vierhout.

De dag wordt afgesloten met een excursie door de Noordoostpolder.

Aanmelding en inlichtingen: Nederlandse Vereniging voor Assurantiebezorgers, Utrechtseweg 135, Amersfoort, tel.: (03490) 3 14 14.